

seria de autor

OZ

Amos

**Cum să lecuiești
un fanatic**

eseuri

HUMANITAS
fiction

Amos Oz

Cum să lecuiești un fanatic

Humanitas, 2007

Cum să lecuiești un fanatic

Amos Oz

How to cure a fanatic, Essays 2002

Cuprins

Introducere.....	3
Cum să lecuiești un fanatic.....	4
Între dreptate și dreptate.....	25
Plăceri secrete.....	45
<i>Ordinul Linguriței</i> - interviu cu Amos Oz.....	69

Introducere

Amos Oz este vocea bunului-simț care se înalță peste confuzia, peste bătămăjeala mincinoasă și isterică a vorbăriei mondiale din jurul conflictelor actuale. În limpezimea strălucită a eseului „Cum să lecuiești un fanatic”, el analizează încâlcitele rădăcini istorice care produc floarea hidoasă a violenței, răsădită fără încetare. Ne pune în față natura fanatismului, evoluția lui. Nu oferă un panaceu.

Dar ne convinge pe deplin de caracterul conflictului israelo-palestinian: „Nu război religios, nu război între culturi, nu nepotrivirea a două tradiții, ci pur și simplu o dispută legată de proprietatea funciară, a cui este casa.” Și nu șovăie să afirme, bazându-se pe viziunea și pe integritatea

Introducere lui politico-morală, că această dispută poate fi soluționată. „Între dreptate și dreptate” este o soluție realistă, și autorul pledează pentru necesitatea de a ne gândi la lucrurile esențiale trebuincioase unor oameni aflați în anumite situații ca să poată începe să definească și să respecte spațiul fiecăruia. Umorul ironic cu care luminează problemele vitale face ca totul să fie și mai grăitor.

Nadine Gordimer

Cum să lecuiești un fanatic

Așadar, cum să lecuiești un fanatic?

Una e să vânezi o mână de fanatici prin munții din Afganistan, și cu totul alta e să lupți cu fanatismul. Mă tem că nu prea mă pricep la găbjirea fanaticului din munți, dar am ceva idei despre natura fanatismului și despre felul în care poate fi, dacă nu lecuit pe deplin, măcar ținut în frâu.

Atacul suferit de America pe 11 septembrie n-a însemnat doar o înfruntare între sărăcie și bogăție. Înfruntarea dintre sărăcie și bogăție este una dintre cele mai grave probleme ale lumii, dar am diagnostica greșit aceste atacuri teroriste dacă am crede că nu este vorba decât despre săracii care se iau de bogați. Nu intră în joc doar „cei care au” și „cei care n-au”. Dacă situația ar fi atât de simplă, ar trebui mai degrabă să ne așteptăm la un atac din partea Africii, cea mai săracă, asupra Arabiei Saudite și a țărilor din Golf, producătoarele de petrol, cele mai bogate. Nu, aceasta este o bătălie între fanatici, care cred că scopul - orice scop - scuză mijloacele, și noi, ceilalți, care credem că viața este un scop, nu un mijloc. E o luptă între cei care cred că dreptatea - indiferent ce înțeleg ei prin asta - este mai importantă decât viața, și aceia dintre noi care

credem că viața este mai presus de multe alte valori, convingeri sau credințe. Criza mondială actuală din Orientul Mijlociu, din Israel/Palestina, nu este provocată de valorile islamului. Nu este provocată de mentalitatea arabilor, așa cum trâmbițează unii rasiști, nici vorbă de așa ceva.

Este vorba despre străvechea înfruntare dintre fanatism și pragmatism.

Dintre fanatism și pluralism. Dintre fanatism și toleranță. Ceea ce s-a petrecut pe 11 septembrie nu a avut de-a face nici măcar cu problema dacă

America este bună sau rea, dacă este sau nu hidos capitalismul, sau dacă globalizarea ar trebui sau nu să înceteze. Acolo a fost ideea fanatică tipică: dacă eu cred că un lucru e rău, îl nimicesc, împreună cu tot ce e în jur.

Fanatismul este mai vechi decât islamismul, mai vechi decât creștinismul, mai vechi decât orice stat sau guvern sau sistem politic, mai vechi decât orice ideologie sau credință din lume. Fanatismul este, din păcate, o componentă omniprezentă a firii omenești, o genă malignă, dacă putem să-i zicem așa. Delictele celor care aruncă în aer clinicile americane în care se practică avortul, ale celor care incendiază moscheile și sinagogile din Europa, nu se deosebesc de cele comise de Osama bin Laden decât din punct de vedere al proporțiilor, nu al naturii lor. Fără îndoială, 11 septembrie a stârnit

pretutindeni tristețe, furie, consternare, șoc, melancolie, dezorientare și, da, unele reacții rasiste - antiarabe și antimusulmane. Cine și-ar fi închipuit că secolul XX va fi urmat de secolul al XI-lea?

Faptul că am crescut la Ierusalim m-a făcut expert în fanatism comparat. Ierusalimul copilăriei mele, în anii '40, era plin de indivizi care se proclamau profeți, mântuitori și Mesia.

Chiar și astăzi unul din doi locuitori ai Ierusalimului - bărbați sau femei - deține propria formulă pentru mântuirea imediată. Toți afirmă - și citez aici un vers celebru dintr-un cântec vechi - că au venit la Ierusalim ca să-l înalte și să fie înălțați de el. În realitate, unii dintre ei - evrei, creștini și musulmani, socialiști, anarhiști, reformatori ai lumii - au venit la Ierusalim nu atât ca să-l înalțe, nu atât ca să fie înălțați de el, cât ca să fie crucificați sau să-i crucifice pe ceilalți, sau ambele.

Există o tulburare mentală aparte, o maladie psihică atestată numită „sindromul Ierusalim”. Oamenii vin la Ierusalim, trag cu nesaț în plămâni aerul de munte minunat de limpede și, deodată, li se pune pata să dea foc unei moschei, unei biserici sau unei sinagogi. Sau pur și simplu își aruncă hainele de pe ei, se cocoață pe o stâncă și se apucă să facă profeții. Nimeni nu-i bagă în seamă. Chiar și în zilele noastre, în Ierusalimul

actual, la fiecare coadă din stația de autobuz conversația poate în orice clipă să se transforme într-o dezbatere aprigă, și oameni care nu se cunosc deloc se iau la ceartă pe tema politicii, moralei, strategiei, istoriei, identității, religiei și a adevăratelor intenții ale lui Dumnezeu. Cei care participă la astfel de seminare stradale se contrazic în privința politicii și teologiei, a binelui și răului, în vreme ce-și croiesc drum cu coatele către începutul cozii. Toți răcnesc, nimeni nu ascultă. În afară de mine. Eu ascult uneori; așa îmi câștig pâinea cea de toate zilele.

Și totuși, mărturisesc că, pe când nu eram decât un țânc din Ierusalim, eram și eu întru totul un mic fanatic intoxicat de propagandă. Mulțumit de mine, șovin, orb și surd la orice idee diferită de puternicul curent evreiesc, sionist, din acea vreme. Eram un puști care dădea cu pietre, un puști din Intifada evreiască. De fapt, primele cuvinte din limba engleză pe care le-am învățat, în afară de yes și no, au fost British, go home! - asta strigam pe când aruncam cu pietre în patrurile engleze din Ierusalim. Și, ca să vedeți ironia istoriei, în romanul Pantera din subsol, din 1995, povestesc cum băiatului, căruia i se zice Proffy, îi dispar - cel puțin până la un punct - fanatismul, șovinismul, și e schimbat aproape deplin în decurs de două săptămâni, printr-o senzație - o nuanță - de relativism. Întâmplarea face ca el să

se împrietenească, în taină, cu unul dintre dușmani - un sergent din poliția britanică, foarte blând și cu capul în nori. Cei doi, băiatul și sergentul, se întâlnesc pe furiș și se învață unul pe celălalt engleza și ebraica. Iar băiatul descoperă că femeile nu au coarne și copite despicate, o revelație aproape la fel de șocantă pentru el ca descoperirea că englezii și arabii nu au coarne și copite despicate. Așadar, într-un fel, băiatul capătă simțul ambivalenței, capacitatea de a se lepăda de gândirea lui de tipul „laie ori bălaie”. Aceasta însă, evident, se plătește: până la sfârșitul micului roman nu mai e copil, e un mic matur, o fărâmbă de adult. O mare parte din bucuria, fascinația, ardoarea și simplitatea vieții s-au pierdut pe vecie. Și, după toate, i se mai agață și o tinichea de coadă, foștii lui prieteni îi zic trădător. Îmi permit să citez o pagină și jumătate de la începutul cărții *Pantera din pivniță*¹, deoarece cred că aici îmi exprim cel mai bine părerea despre fanatism.

De mai multe ori am fost numit trădător. Prima dată aveam doisprezece ani și un sfert și trăiam într-un cartier de la marginea Ierusalimului. Era vacanța de vară, cu aproape un an înainte ca englezii să plece din țară și statul Israel să se nască din convulsiile războiului.

---

¹ Panther in the Basement, traducere de Nicholas de Lange, Londra, Vintage, 1997. (N.a.)

Într-o dimineață, au apărut pe peretele casei noastre, chiar sub geamul de la bucătărie, aceste cuvinte, scrise gros cu vopsea neagră: PROFFY BOGED SHAFEL. „Proffy e un trădător josnic.”

Cuvântul shafel, „josnic”, a ridicat o problemă care mă interesează și acum, când scriu această poveste. Un trădător poate fi și altfel decât josnic? Dacă nu, de ce Chita Reznik (i-am recunoscut scrisul) s-a ostenit să adauge cuvântul „josnic”? Și dacă da, în ce condiții trădarea nu e josnică?

Mi se zicea Proffy de când eram de-o șchioapă. Era prescurtarea de la Profesor, îmi spuneau așa din cauza obsesiei mele de a cerceta cuvintele. (Continui să iubesc cuvintele. Îmi place să le adun, să le înșir, să le amestec, să le răstorn, să le combin. Așa cum fac cu monedele și cu bancnotele cei care iubesc banii, și cum fac cu cărțile de joc împătimiții jocului.)

Tata a văzut ce scrie sub fereastra bucătăriei când a ieșit să ia ziarul, la șase și jumătate. La micul dejun, pe când ungea cu gem de zmeură o felie de pâine neagră, a înfipt brusc cuțitul în borcanul cu gem, aproape până la plasele, și a zis cu vocea lui calmă: „Ce surpriză plăcută! Ce-a mai pus la cale înălțimea Sa, de ni s-a făcut această onoare?”

Mama a zis: „Nu te lua de el de dimineață, e rău destul că se iau de el tot timpul ceilalți copii.”

Tata era îmbrăcat în haine kaki, ca majoritatea bărbaților din cartierul nostru, în vremea aceea. Avea gesturile și vocea cuiva care are dreptate absolută. În vreme ce râcâia de pe fundul borcanului o grămăjoară lipicioasă de gem de zmeură și o întindea egal pe cele două jumătăți ale feliei de pâine, a zis:

„Adevărul e că aproape toată lumea abuzează acum de cuvântul «trădător». Dar ce înseamnă trădător? Da, sigur. Un om lipsit de onoare. Un om care, în taină, pe la spate, pentru te miri ce avantaj discutabil, ajută dușmanul să facă rău poporului său. Sau să-i vatăme familia și prietenii. E mai mârșav ca un ucigaș. Mănâncă tot oul, rogu-te. Spune în ziar că în Asia sunt oameni care mor de foame.»

Mai departe, în roman, cititorul va descoperi că această caracterizare era complet greșită: doar cel care iubește poate deveni trădător. Trădarea nu este opusul iubirii, ci una dintre numeroasele ei opțiuni. Eu cred că trădătorul este cel care se schimbă, din punctul de vedere al celor care nu se pot schimba, și nu vor să se schimbe, și urăsc schimbarea, și nu pot concepe schimbarea, cu excepția faptului că vor să te schimbe pe tine. Cu alte cuvinte, în ochii fanaticului trădător este oricine se schimbă. Și asta e o alegere tare grea, între a deveni fanatic și a deveni trădător. Se poate spune că pentru fanatic a nu fi fanatic

înseamnă, într-o oarecare măsură și într-un anumit fel, a fi trădător. Eu am ales, așa cum o să vedeți în Pantera din subsol.

M-am numit expert în fanaticism comparat. Nu e nici o glumă. Dacă auziți de vreun institut sau vreo facultate care creează o secție de fanaticism comparat, îmi depun aici candidatura pentru un post de cadru didactic. Ca vechi locuitor al Ierusalimului, ca fanatic pocăit, simt că sunt perfect potrivit pentru această muncă. Poate că a sosit vremea ca la toate institutele și universitățile să se țină măcar câteva cursuri de fanaticism comparat, pentru că îl întâlnești pretutindeni. Nu înțeleg prin aceasta doar manifestările evidente de fundamentalism și fanaticism. Nu mă refer numai la acei fanatici evidenți, cei pe care îi vedem la televizor, acolo unde mulțimi isterice amenință cu pumnii aparatul de filmat, strigând lozinci în limbi pe care nu le înțelegem. Nu, fanaticismul este aproape peste tot, și formele lui mai calme, mai civilizate sunt în jurul nostru și poate că și în noi. Li știu prea bine pe dușmanii fumatului, care te-ar arde de viu dacă ai aprinde o țigară în preajma lor! Li știu prea bine pe vegetarienii care te-ar mânca de viu pentru că mănânci carne! îi știu prea bine pe pacifiști, unii dintre colegii mei din Mișcarea pentru Pace din Israel, care mi-ar trage bucuroși un glonț în scăfârlie pentru că susțin o strategie puțin diferită pentru pacea cu

palestinienei! Departe de mine gândul că oricine se pronunță împotriva unui lucru e fanatic. Și nici nu sugerez că oamenii care au opinii ferme ar fi fanatici. Nu spun decât că sămânța fanatismului zace întotdeauna în sentimentul superiorității categorice, pacostea multor secole. Evident, răul are grade diferite. Chiar dacă este neclintit în dreptatea lui, un ecologist militant face foarte puțin rău în comparație cu un adept al pogromurilor sau cu un terorist. Și totuși, toți fanaticii sunt foarte atrași de kitsch, îl gustă din plin. În cele mai multe cazuri, fanaticii nu știu să numere decât până la unu, doi e o cifră prea mare pentru ei. Însă veți constata că, tot în cele mai multe cazuri, fanaticii sunt cât se poate de sentimentali: preferă să simtă, nu să gândească, și sunt neobișnuit de interesați de propria moarte. Disprețuiesc această lume și abia așteaptă să o schimbe pe „rai”. Însă raiul lor este conceput de obicei ca fericirea veșnică de la sfârșitul filmelor de doi bani.

Am vă spus acum o poveste; se știe că-mi plac digresiunile, tot timpul mă abat de la subiect. Unui prieten și coleg foarte drag inimii mele, minunatul romancier israelian Sammy Michael, i s-a întâmplat odată ceea ce ni se întâmplă din când în când unora dintre scriitori, o călătorie foarte lungă cu mașina până în alt oraș cu un șofer care i-a ținut predica obișnuită despre

necesitatea absolută ca noi, evreii, să-i ștergem pe arabi de pe fața pământului. Sammy l-a ascultat și, în loc să țipe: „Vai, ce om îngrozitor! Sunteți nazist, fascist?“, s-a hotărât să procedeze altfel. L-a întrebat: „Și cine credeți că ar trebui să-i omoare pe arabi?“ Șoferul a zis: „Ce vreți să spuneți? Noi! Evreii israelieni! Trebuie! Nu avem de ales, uitați-vă numai ce ne fac în fiecare zi!“ „Dar cine anume credeți că ar trebui să facă treaba asta? Poliția? Sau armata? Sau poate pompierii? Sau echipele medicale? Cine să o facă?“ Șoferul s-a scărpinat în cap și a răspuns: „Cred că sarcina ar trebui să se împartă egal între noi toți, fiecare dintre noi ar trebui să ucidă câțiva dintre ei.“

Sammy Michael, jucându-și în continuare rolul, a zis: „Bine, să spunem că vi se repartizează un anumit bloc din orașul în care v-ați născut, Haifa, și bateți la toate ușile, sau sunați, întrebând: «Scuzați-mă, domnule sau doamnă, sunteți cumva arab/arăboaică?», și dacă răspunsul este «da», îl/o împușcați. Apoi, când ați terminat de verificat apartamentele și sunteți pe cale să plecați spre casă, chiar când vă întoarceți spre ieșire“, a continuat Sammy, „auziți undeva, la etajul patru al blocului de care vă ocupați, plânsetul unui sugar. Vă întoarceți și îl împușcați pe bebeluș? Da sau nu?“

A urmat un moment de tăcere, după care șoferul i-a spus lui Sammy Michael: „Sunteți un om foarte crud, să știți." Povestea aceasta este foarte semnificativă, pentru că fanaticul are o fire foarte sentimentală și, în același timp, complet lipsită de imaginație. Și acest lucru îmi dă uneori speranța, chiar dacă e foarte firavă, că injectarea unui strop de imaginație îl poate face pe fanatic să se simtă stingherit. Nu e un leac rapid, nu e un tratament rapid, dar poate fi de folos.

Conformismul și uniformitatea, nevoia de a-și avea locul în societate și dorința de a-i face pe toți ceilalți să aibă același loc s-ar putea să fie cele mai răspândite - dacă nu chiar cele mai periculoase - forme de fanatism.

Amintiți-vă o secvență din acel film minunat scris și jucat de trupa Monty Python, Viața lui Brian, în care Brian îi spune mulțimii de viitori discipoli: „Sunteți cu toții indivizi!", și mulțimea strigă într-un glas: „Suntem indivizi!", în afară de unul care spune sfios, cu un firicel de voce: „Nu, eu nu sunt", și toți ceilalți se stropșesc la el. De fapt, după ce am spus că uniformitatea și conformismul sunt forme ușoare, dar răspândite, ale fanatismului, trebuie să adaug că adesea cultul personalității, idealizarea conducătorilor politici și religioși, adorarea persoanelor în vogă pot reprezenta alte forme de fanatism. Secolul XX pare să fi excelat în ambele direcții. Pe de o parte

regimuri totalitare, ideologii ucigașe, șovinism agresiv, forme violente de fundamentalism religios, pe de altă parte idolatrizarea universală a unei Madonna sau a unui Maradona. Cel mai grav aspect al globalizării este, poate, infantilizarea omenirii - „grădinița globală” plină de jucării și dispozitive ingenioase, de prăjituri și acadele. Până la mijlocul secolului al XIX-lea, cu câțiva ani încolo sau încoace - în funcție de țară și de continent -, dar, în mare, până prin secolul al XIX-lea, pentru majoritatea oamenilor din cele mai multe părți ale lumii existau cel puțin trei lucruri sigure: unde voi trăi, cum am să-mi câștig pâinea și ce se va petrece cu mine după moarte. Până acum aproximativ 150 de ani, aproape tot omul știa că o să trăiască în locul în care a venit pe lume, sau pe undeva prin preajmă, poate în satul vecin. Tot omul știa că își va câștiga pâinea cea de toate zilele așa cum și-au câștigat-o și părinții, sau aproape la fel. Și oricine știa că, dacă se poartă cum se cuvine, după moarte va merge într-o lume mai bună. Secolul XX a zdruncinat și, adesea, a distrus de-a binelea aceste certitudini și altele. Pierderea acestor certitudini elementare se pare că a dus la o jumătate de secol îndopată de ideologie, urmată de o jumătate de secol cumplit de egoistă, hedonistă și dominată de dispozitive ingenioase. Pentru curentele ideologice din prima jumătate a ultimului secol, mantra era „Măine va

fi o zi mai bună - haideți să strângem astăzi cureaua; haideți să le impunem altora sacrificii, așa încât copiii noștri să poată trăi ca-n sânul lui Avram". Cândva, pe la mijlocul aceluși secol, ideea a fost înlocuită de cea a fericirii imediate, nu doar celebrul drept de a trudi pentru atingerea fericirii, ci iluzia actuală, larg răspândită, că fericirea se vinde la magazin și tot ce ai de făcut e să ajungi destul de bogat ca să ți-o poți cumpăra. Noțiunea de „fericire veșnică”, iluzia fericirii durabile, este de fapt un oximoron. Ori linie dreaptă, ori vârf.

Fericirea veșnică nu mai e fericire, așa cum un orgasm veșnic nu mai e orgasm.

Esența fanatismului este dorința de a-i sili pe ceilalți să se schimbe. Obișnuita tendință de a-l face pe vecin mai bun, de a schimba obiceiurile partenerului de viață, de a-ți manevra copilul sau de a-ți aduce fratele pe calea cea bună, în loc să-i lași în legea lor. Fanaticul este o făptură care debordează de generozitate. Fanaticul este un mare altruist. Adesea, fanaticul este mai interesat de tine decât de el însuși. Vrea să-ți salveze sufletul, vrea să te mântuiască, vrea să te scoată din robia păcatelor, greșelilor, fumatului, credinței sau lipsei de credință, vrea să-ți îmbunătățească alimentația sau să te vindece de năravul băuturii ori al votării cu cine nu trebuie. Fanaticului îi pasă foarte mult de tine; fie că stă atârnat de gâtul tău, pentru că te iubește la nebunie, fie îți

sare la beregată, în cazul în care se dovedește că nu poți fi mântuit. Oricum, din punct de vedere topografic, atârănarea de gâtul tău sau săritul la beregată sunt aproape același gest. Într-un fel sau altul, fanaticul este mai interesat de tine decât de sine, pentru simplul motiv că șinele lui este foarte redus, sau chiar inexistent. Domnul Osama bin Laden și cei de teapa lui nu urăsc Occidentul, și cu asta basta. Nu e așa de simplu. Eu cred mai degrabă că vor să vă mântuiască;

vor să vă elibereze - să ne elibereze - de valorile noastre hidoase, de materialism, de pluralism, de democrație, de libertatea cuvântului, de emanciparea femeilor... Toate acestea, susțin fundamentaliștii islamici, sunt foarte, foarte nocive pentru sănătatea dumneavoastră. Ținta directă a lui bin Laden o fi fost ea reprezentată de New

York sau de Madrid, dar scopul lui era să-i transforme pe musulmanii moderați, pragmatici, în credincioși „adevărați”, în musulmani de felul lui. După părerea lui bin Laden, Islamul a fost minat de „valorile americane” și, ca să aperi Islamul, nu e destul să izbești Occidentul de să-i sune apa-n cap, trebuie în cele din urmă să-l convertești. Pacea va domni doar atunci când lumea va fi convertită nu la islamism, ci la cea mai fundamentalistă și fioroasă și rigidă formă de islamism. Asta o să vă facă mult bine. In esență,

Osama bin Laden vă iubește; în mintea lui, pe 11 septembrie s-a săvârșit o faptă de iubire. A făcut-o pentru binele dumneavoastră, vrea să vă schimbe, vrea să vă mântuiască.

Foarte des, asta începe în familie.

Fanatismul începe acasă. Începe exact cu foarte răspândita dorință fierbinte de a face o rudă iubită să se schimbe, pentru binele ei. Începe cu dorința fierbinte de a se sacrifica pentru un vecin adorat; începe cu nevoia de a-i spune propriei odrasle „Trebuie să ajungi ca mine, nu ca maică-ta”, sau „Trebuie să ajungi ca mine, nu ca taică-tău”, sau „Te rog să ajungi altfel decât părinții tăi”. Sau, între soți, „Trebuie să te schimbi, să gândești ca mine, altfel căsnicia noastră se duce de râpă”. De foarte multe ori începe cu nevoia de a trăi prin intermediul altcuiva. De a renunța la tot, ca să te dedici înfloririi depline a altcuiva sau bunăstării generației următoare. Sacrificiul de sine implică de cele mai multe ori culpabilizarea oribilă a beneficiarului și duce astfel la manipularea sau chiar controlarea lui. Dacă ar trebui să aleg între cele două mame tipice din celebrul banc evreiesc - mama care îi zice copilului „Te omor dacă nu mănânci tot din farfurie”, sau cea care zice „Mă omor dacă nu mănânci tot din farfurie” -, aș alege probabil răul cel mai mic. Adică, să nu golesc farfuria și să mor,

decât să nu golesc farfuria și să port toată viața în cârcă povara vinovăției.

Haideți să vedem acum rolul sinistru al fanaticilor și al fanatismului în conflictul dintre Israel și Palestina, dintre Israel și o mare parte din lumea arabă. Lupta între Israel și Palestina este, în esență, altceva decât un război civil dintre două segmente ale aceleiași populații, ale aceluiași popor sau ale aceleiași culturi. Nu este un conflict intern, ci internațional. Asta e bine, întrucât conflictele internaționale sunt mai ușor de rezolvat decât cele interne - confruntări religioase, între clase, între valori. Am spus „mai ușor”, n-am spus „ușor”. În esență, lupta dintre evreii israelieni și arabii palestinieni nu este un război religios, deși fanaticii din ambele tabere se străduiesc din răspuțeri să-l transforme în așa ceva. În realitate, nu este altceva decât un conflict teritorial, pe problema sfâșietoare „Al cui este pământul?”

Este un conflict sfâșietor între dreptate și dreptate, între două pretenții foarte solide și foarte convingătoare asupra aceleiași țări cât palma. Nu război religios, nu război între culturi, nu nepotrivirea a două tradiții, ci pur și simplu o dispută legată de proprietatea funciară, a cui este casa. Și eu cred că există rezolvare.

Cu moderație și prudență, sunt convins că imaginația poate sluji ca leac parțial și limitat al

fanatismului. Sunt convins că un om capabil să-și imagineze ce anume implică ideile sale atunci când vine vorba despre bebelușul care plânge la etajul patru își poate pierde un strop din fanatism, ceea ce înseamnă o oarece ameliorare.

Mi-aș dori să vă pot spune în acest moment că literatura este soluția, pentru că ea conține un antidot al fanatismului, injectează imaginație în cititori. Mi-aș dori să pot prescrie, pur și simplu: citiți literatură, și vă veți vindeca de fanatism. Din păcate, nu-i atât de simplu. Din păcate, de-a lungul istoriei, multe poezii, multe povești și piese au fost folosite pentru a ațâța ura și sentimentul superiorității naționaliste. Există totuși și unele lucrări literare care cred că pot ajuta, într-o anumită măsură. Nu pot face minuni, dar pot fi de folos. Shakespeare poate ajuta mult. La el, orice manifestare de extremism, orice cruciadă orbească, orice formă de fanatism sfârșește fie în tragedie, fie în comedie.

Fanaticul nu ajunge niciodată mai fericit sau mai mulțumit; sau moare, sau ajunge de râsul lumii. Asta e o vaccinare prețioasă. Și Gogol poate fi de folos: citindu-l pe Gogol, ne dăm seama cât de ridicol de puține lucruri știm, chiar și atunci când suntem sută la sută convinși că avem dreptate. Gogol ne învață că nasul poate deveni un dușman cumplit, chiar un dușman fanatic, și

ne putem trezi că hăituim cu fanatism propriul nas. Nu e rea deloc lecția.

Kafka este un bun învățător în această privință, deși sunt sigur că nu i-a trecut vreodată prin cap ideea de a sluji drept învățătură împotriva fanatismului. Kafka ne arată că există întuneric și mister și batjocură chiar și atunci când credem că n-am făcut nimic rău. Asta ajută. (Și dacă ar fi momentul potrivit, aș vorbi mai pe larg despre Kafka și Gogol și legătura - subtila legătură - pe care o simt între ei, dar rămâne pe altă dată.) Și William Faulkner poate să ajute. Poetul israelian Yehuda Amichai exprimă toate acestea mai bine decât aș putea nădăjdui să o fac eu, când spune „Acolo unde avem dreptate nu poate crește nici o floare”. E un vers foarte folositor. Așadar, într-o oarecare măsură, unele opere literare pot să ajute, dar nu toate.

Și, dacă promiteți să nu luați drept literă de evanghelie ceea ce urmează, pot să vă spun că, măcar în principiu, cred că am inventat leacul fanatismului. Simțul umorului este un medicament grozav. N-am văzut în viața mea vreun fanatic care să aibă simțul umorului, nici vreo persoană cu simțul umorului care să devină fanatică, în afară de cazul în care și-a pierdut simțul umorului. Fanaticii sunt adesea sarcastici. Unii dintre ei sunt plini de sarcasm, dar nu au umor. Umorele conține capacitatea de a râde de

tine însuși. Umorul este relativism, umorul este capacitatea de a te vedea așa cum s-ar putea să te vadă ceilalți, umorul este capacitatea de a înțelege că, indiferent câtă dreptate ai și cât de crunt ai fost nedreptățit, există o latură a vieții care e întotdeauna amuzantă. Cu cât ai mai multă dreptate, cu atât ești mai amuzant. Și, de altfel, puteți fi un israelian mulțumit de sine, sau un palestinian mulțumit de sine, sau oricine mulțumit de sine, câtă vreme aveți simțul umorului sunteți parțial imun la fanatism. Dacă aș putea să umplu niște capsule cu simțul umorului și să conving popoare întregi să înghită pilulele mele de umor, imunizând toată lumea împotriva fanatismului, aș putea candida într-o bună zi la premiul Nobel pentru medicină, nu pentru literatură.

Dar fiți atenți la mine! Însăși ideea de a vâri simțul umorului în capsule, însăși ideea de a-i face pe alții să înghită pilulele mele de umor, pentru binele lor, scoțându-i astfel din necaz, este deja contaminată un pic de fanatism. Aveți mare grijă, fanatismul se ia foarte ușor, mai ușor ca orice virus.

E ușor să vă infectați de fanatism chiar și când încercați să-l înfrângeți sau să-i țineți piept. E de ajuns să citiți un ziar sau să vă uitați la știrile de la televizor ca să vedeți cât de ușor devin oamenii fanatici ai antifanatismului, antifundamentaliști

habotnici, cruciați antijihad. Până la urmă, chiar dacă nu putem învinge fanatismul, poate că reușim măcar să-l ținem un pic în frâu. Cum ziceam, capacitatea de a râde de noi înșine este un leac parțial; capacitatea de a ne vedea așa cum ne văd alții este alt leac. Este de ajutor și capacitatea de a trăi situații în care se poate întâmpla orice, ba chiar capacitatea de a învăța să savurăm situațiile în care se poate întâmpla orice, de a învăța să ne bucurăm de diversitate. Nu predic un relativism moral total, departe de mine acest gând. Încerc doar să amplific capacitatea de a ne imagina în locul celuilalt. La toate nivelurile, la cel mai obișnuit nivel, să ne închipuim pur și simplu că suntem în locul celuilalt.

Să ne punem în locul celuilalt atunci când ne certăm, să ne punem în locul celuilalt atunci când ne plângem de ceva, să ne punem în locul celuilalt tocmai în momentele în care ni se pare că avem dreptate deplină. Chiar și atunci când avem sută la sută dreptate și celălalt vede lucrurile complet greșit este util să ne punem în locul lui. De fapt, facem asta tot timpul. În ultimul meu roman, *Aceleași ape*, este vorba despre vreo șapte persoane care trăiesc în diferite părți ale lumii și între care există o comunicare aproape mistică. Simt ceea ce simt celelalte, comunică permanent între ele, telepatic, cu toate că sunt împrăștiate în cele patru zări.

Capacitatea de a trăi situații în care se poate întâmpla orice este, teoretic, la îndemâna oricui: de exemplu, scrierea unui roman implică, printre alte feluri de trudă, necesitatea de a te trezi în fiecare dimineață, de a bea o cană de cafea și de a începe să te pui în locul altcuiva. Ce s-ar întâmpla dacă aș fi ea, și ce s-ar întâmpla dacă dumneavoastră ați fi el. Și, pe fundalul meu personal, în povestea vieții mele și a familiei mele, nu pot să nu mă gândesc foarte des că, printr-o mică schimbare a genelor mele, sau a împrejurărilor legate de părinții mei, aș putea fi un el sau o ea, aș putea fi un colonist evreu din Cisiordania, aș putea fi un extremist ultraortodox, aș putea fi un evreu oriental într-o țară din lumea a treia; aș putea fi oricine. Aș putea fi unul dintre dușmanii mei. Faptul că îmi închipui aceasta este întotdeauna util. Acum multă vreme, pe când eram copil, preînțeleapta mea bunică mi-a explicat în vorbe foarte simple diferența dintre evreu și creștin - nu între evreu și musulman, ci între evreu și creștin. „Uite”, a spus ea, „creștinii cred că Mesia a fost cândva aici și va reveni, cu siguranță, într-o bună zi. Evreii susțin că Mesia încă n-a venit. Și din cauza asta, a spus bunica mea, din cauza asta au fost atâta mânia, persecuție, vărsare de sânge, ură... De ce?” a zis ea. „De ce nu poate toată lumea să aștepte, pur și simplu? Dacă Mesia vine și zice «Salutare, mă

bucur să vă văd din nou», evreii vor fi siliți să-și recunoască greșeala. Pe de altă parte, dacă Mesia vine și zice «Bună ziua, mă bucur să vă cunosc», întreaga lume creștină va trebui să le ceară scuze evreilor. Intre acea clipă și acum", a spus înțeleaptă mea bunică, „să trăim și să-i lăsăm și pe ceilalți să trăiască." Era complet imună la fanatism. Cunoștea secretul adaptării la situațiile în care se poate întâmpla orice, la conflictele nerezolvate, la faptul că oamenii sunt diferiți între ei.

Am spus la început că fanatismul pornește adesea de acasă. Voi încheia spunând că și antidotul se găsește acasă, practic la îndemâna noastră.

Nici un om nu e o insulă, spunea John Donne, dar eu îndrăznesc să adaug, cu sfială: nici un bărbat și nici o femeie nu sunt insule, ci suntem cu toții peninsule, pe jumătate legați de continent, pe jumătate întorși spre ocean - o jumătate legată de familie, prieteni, cultură, tradiție, țară, popor, sex, limbă și multe altele, și cealaltă jumătate dorind să fie lăsată în pace să se uite la ocean. Cred că ar trebui să ni se îngăduie să rămânem peninsule. Orice sistem social și politic care ne transformă într-o insulă donneană, prefăcând restul omenirii în dușman sau rival, este monstruos. Dar, în același timp, orice sistem social, politic, ideologic care vrea să ne transforme

pe fiecare într-o simplă moleculă a continentului este tot o monstruoziitate. Condiția peninsulei este condiția corectă a omului.

Asta suntem și merităm să rămânem așa. Prin urmare, se poate spune că în fiecare casă, în fiecare familie, în fiecare condiție umană, există de fapt o relație între niște peninsule, și am face bine să ne amintim aceasta înainte de a încerca să-i schimbăm pe ceilalți, să-i facem să se răsucească, să-l punem pe cel de alături să se întoarcă spre noi, când el are nevoie, în realitate, să privească o vreme oceanul. Lucrul acesta este adevărat și în cazul grupurilor sociale, al culturilor, al civilizațiilor, al popoarelor și, da, al israelienilor și al palestinienilor. Nici unul dintre ei nu este insulă și nici unul dintre ei nu poate să se contopească deplin cu celălalt. Aceste două peninsule trebuie să fie legate între ele și, în același timp, trebuie să fie lăsate în voie. Știu că este un mesaj neobișnuit în aceste zile de violență, furie, răzbunare, fundamentalism, fanatism, rasism, dezlănțuite în Orientul Mijlociu și în alte părți. Simțul umorului, capacitatea de a ne pune în locul celuilalt, capacitatea de a recunoaște calitatea de peninsulă a fiecăruia dintre noi ne pot apăra cel puțin parțial de gena fanatismului care zace în fiecare dintre noi.

Între dreptate și dreptate

Care sunt băieții buni? Asta vrea să știe întotdeauna, mai întâi de toate, orice european plin de intenții bune, orice european de stânga, orice european intelectual, orice european liberal. Care sunt ăia buni din film și care sunt ăia răi. Din acest punct de vedere, cu Vietnamul a fost simplu: vietnamezii erau victimele, americanii erau ăia răi. Tot așa și cu apartheid-ul: îți dădeai seama imediat că apartheid-ul e o crimă, și era dreaptă lupta pentru drepturile civile, pentru eliberare și egalitate, pentru demnitatea umană, încleștarea dintre colonialism și imperialism, pe de o parte, și victimele colonialismului și imperialismului, pe de altă parte, pare destul de limpede - îi poți deosebi pe cei buni de cei răi.

Când ajungem la bazele conflictului israeliano-arab, și mai ales ale celui israeliano-palestinian, lucrurile nu mai sunt atât de simple. Și tare mă tem că nu vă voi da totul mură-n gură, zicând: iată, aceștia sunt îngerii, aceștia sunt diavolii; nu trebuie decât să-i sprijiniți pe îngeri, și binele va învinge răul. Conflictul israeliano-palestinian nu e un western. Nu e o luptă între bine și rău, ci o tragedie în cel mai vechi și precis sens al cuvântului: o încleștare între dreptate și dreptate, o încleștare între o revendicare foarte puternică,

profundă și convingătoare, și alta foarte diferită, dar nu mai puțin convingătoare, nu mai puțin puternică, nu mai puțin umană.

Palestinienii sunt în Palestina pentru că Palestina este patria poporului palestinian, unica lui patrie. Așa cum Olanda este patria olandezilor, sau Suedia patria suedezilor. Evreii israelieni sunt în Israel pentru că nu există altă țară din lume pe care evreii, ca popor, să o poată numi patrie. Ca indivizi da, însă nu ca popor, nu ca națiune. Palestinienii au încercat, călcându-și pe inimă, să trăiască în alte țări arabe. Au fost respinși, uneori chiar umiliți și persecutați de așa-zisa familie arabă. Au fost făcuți să conștientizeze în cel mai dureros mod „palestinianismul” lor; n-au fost acceptați de libanezi sau de sirieni, de egipteni sau de irakieni. Au fost siliți să învețe pe pielea lor că sunt palestinieni și că aceasta este singura țară căreia îi aparțin, într-un fel ciudat, evreii și palestinienii au avut o experiență istorică destul de asemănătoare. Evreii au fost izgoniți din Europa; părinții mei au fost izgoniți din Europa acum vreo șaptezeci de ani. Așa cum palestinienii au fost întâi izgoniți din Palestina și apoi din țările arabe, sau aproape la fel. Când tata era copil, în Polonia, străzile din Europa erau pline de graffiti: „Evreilor, cărați-vă în Palestina”, sau chiar mai rău: „Jidani împuțiți, cărați-vă în Palestina.” Când tata a mers din nou în Europa, după cincizeci de

ani, zidurile erau acoperite de noi graffiti: „Evreilor, cărați-vă din Palestina.”

Oameni din Europa îmi tot trimit invitații minunate să petrec un weekend idilic într-o stațiune splendidă împreună cu parteneri palestinieni, colegi palestinieni, omologi palestinieni, ca să ne cunoaștem, să ne simpatizăm, să stăm la taclale la o cafea, așa încât să înțelegem că nici unul dintre noi nu are coarne și copite despicate - și problema o să dispară. Aceasta se bazează pe ideea europeană sentimentală, larg răspândită, că orice conflict este, în esență, o simplă neînțelegere. O mică terapie de grup, un strop de îndrumare matrimonială, și toată lumea trăiește fericită până la adânci bătrâneți. Ei bine, mai întâi iată o veste proastă pentru domniile voastre: unele conflicte sunt foarte reale; sunt mult mai grave decât o simplă neînțelegere. Acum iată și vestea senzațională: nu există vreo neînțelegere esențială între arabii palestinieni și evreii israelieni. Palestiniienii vor țara pe care o numesc Palestina. Au motive foarte solide ca să o dorească. Evreii israelieni vor exact aceeași țară, din exact aceleași motive, ceea ce asigură o înțelegere perfectă între cele două părți și o imensă tragedie. Râuri de cafea băute împreună nu ar putea șterge tragedia celor două popoare care revendică - și eu zic că pe drept - aceeași țărișoară, ca fiind singura lor

patrie din întreaga lume. Așa că e minunat băutul cafelei împreună, și sunt cu totul de acord, mai ales dacă este cafea arăbească, infinit mai bună decât cea israeliană. Dar băutul cafelei nu poate rezolva problema. Nu avem nevoie doar de cafea și de o mai bună înțelegere. Ceea ce ne trebuie este un compromis dureros. În Europa, cuvântul „compromis” are o reputație urâtă. Mai ales printre tinerii idealști, în ochii cărora compromisul este întotdeauna oportunism, ceva necinstit, ceva laș și dubios, un semn al lipsei de integritate. Nu și în vocabularul meu.

Pentru mine, cuvântul „compromis” înseamnă viață. Iar opusul compromisului nu este idealismul, nu este devoluția; opusul compromisului este fanatismul și moartea. Avem nevoie de compromis. De compromis, nu de capitulare. Un compromis înseamnă că poporul palestinian nu va trebui niciodată să îngenuncheze; și nici evreii israelieni.

Voi prezenta natura acestui compromis, dar trebuie să vă spun de la început că el va fi foarte dureros - pentru că ambele popoare își iubesc țara, și ambele popoare, evreii israelieni și arabii palestinieni, au în această țară rădăcini istorice și sufletești la fel de adânci, chiar dacă diferite. Una dintre componentele acestei tragedii, unul dintre aspectele ei oarecum ironice este faptul că mulți evrei israelieni nu pricep cât de adâncă este

legătura emoțională a palestinienilor cu acest pământ. Și mulți palestinieni nu reușesc să priceapă cât de adâncă este legătura emoțională a evreilor cu același pământ. Iar această înțelegere se instalează în mod dureros, ca un proces dureros pentru ambele națiuni. De ambele părți, este un drum pavat cu visuri spulberate, iluzii sfărâmate, nădejdi rănite, lozinci sforăitoare din trecut.

Am activat multă vreme în mișcarea israeliană „Pace Acum”. De fapt, am militat pentru pacea israelo-palestiniană mult înainte de fondarea mișcării, în 1978. În 1967, imediat după

Războiul de Șase Zile, am fost printre primii și foarte pușinii israelieni care au susținut ideea de a negocia viitorul teritoriilor Cisiordania și Gaza nu cu Iordania sau cu Egiptul, ci cu conducerea palestiniană și, da, cu OEP, care pe atunci nu accepta nici măcar să pronunțe cuvântul „Israel”. A fost o experiență ciudată. În acel moment a fost compromisă mișcarea israeliană pentru pace.

Dar trebuie să fie foarte clar că mișcarea israeliană pentru pace nu a fost sora geamănă a mișcărilor pacifiste europene sau americane din timpul războiului din Vietnam sau de după aceea. Nu credem că dacă Israelul se retrage din teritoriile ocupate totul se va rezolva peste noapte. Nici nu avem convingerea simplistă că Israelul este eroul negativ, și cu siguranță nu este

singurul erou negativ din povestea aceasta. Milităm pentru pace, dar nu neapărat pentru Palestina. Suntem foarte nemulțumiți de conducerea palestiniană. În ceea ce mă privește, sunt la fel de nemulțumit de conducerea palestiniană pe cât sunt de cea israeliană. Și am să revin asupra acestui lucru mai departe. Dar contradicția dintre noi și unele mișcări pentru pace europene este mai profundă. Eu am fost pe front de două ori, prima dată ca rezervist într-o unitate de tancuri pe frontul egiptean, în Sinai, în 1967, și a doua oară pe frontul sirian, în războiul din 1973. A fost cea mai cumplită experiență din viața mea, însă nu mi-e rușine că am luptat în aceste două războaie. Nu sunt pacifist în sensul sentimental al cuvântului. Dacă aș simți din nou că există riscul real ca țara mea să fie ștearsă de pe fața pământului, iar poporul meu măcelărit, aș lupta din nou, deși sunt bătrân. Dar aș lupta doar în cazul unei chestiuni de viață și de moarte, sau dacă aș crede că există cineva care încearcă să facă din mine sau din cel de alături un sclav.

N-aș lupta niciodată - prefer să fiu aruncat în închisoare - pentru cucerirea unor teritorii străine. N-aș lupta niciodată pentru un dormitor în plus al națiunii. N-aș lupta niciodată pentru locuri sfinte. N-aș lupta niciodată pentru așa-zisele interese naționale.

Dar m-aș lupta, și încă din rășputeri, pentru viață și pentru libertate, pentru nimic altceva.

Ei, asta ar putea crea o prăpastie între mine și pacifistul european obișnuit, care susține că răul suprem din lume este războiul. In vocabularul meu războiul este îngrozitor, dar cel mai mare rău nu el este, ci agresiunea. Dacă în 1939 întreaga lume, în afară de Germania, ar fi susținut că războiul este cel mai mare rău de pe lume, Hitler ajungea până acum stăpânul Universului. Așadar, când identifici o agresiune trebuie să lupți cu ea, indiferent de unde vine. Dar numai pentru viață și libertate, nu pentru anexarea de teritorii sau de resurse.

Când am creat formula „faceți pace, nu dragoste”, evident că nu predicam împotriva dragostei. Încercam doar, într-o oarecare măsură, să elimin talmeș-balmeșul sentimental larg răspândit, pace și iubire și frăție și milă și iertare și îngăduință și toate celea, care îi face pe oameni să creadă că nu trebuie decât să aruncăm armele, și lumea va deveni imediat un loc încântător, plin de iubire. In ce mă privește, cred că iubirea este un lucru rar. Cred - cel puțin așa îmi spune propria experiență - că un om poate iubi zece persoane. Dacă este foarte generos, poate iubi douăzeci de persoane. Dacă e dat naibii de norocos, poate fi iubit de douăzeci de persoane. Dacă cineva îmi spune că iubește America Latină,

sau Lumea a Treia, afirmația e prea superficială ca să fie semnificativă.

Așa cum se plângea cu multă vreme în urmă interpretul unui cântec foarte cunoscut: „Nu e destulă dragoste ca să ajungă pentru toată lumea.” Nu cred că iubirea este virtutea prin care se rezolvă problemele internaționale.

Ne trebuie alte virtuți. Ne trebuie simțul dreptății, dar și bun-simț; ne trebuie imaginație, o mare capacitate de a ne pune în locul celuilalt, uneori de a intra în pielea lui. Ne trebuie capacitatea rațională de a face compromisuri și, uneori, sacrificii și concesi, dar nu e nevoie să ne sinucidem de dragul păcii. „Mă omor, ca să fii fericit.”

Sau „Vreau să te omori, pentru că așa voi fi fericit.” Și aceste două atitudini nu sunt diferite; ele sunt mai apropiate decât credeți.

După părerea mea, opusul războiului nu este iubirea, opusul războiului nu este mila, opusul războiului nu este generozitatea sau frăția sau iertarea. Nu, opusul războiului este pacea.

Popoarele trebuie să trăiască în pace.

Dacă apuc să văd statul Israel și statul Palestina trăind ușă-n ușă, ca niște vecini cumsecade, fără nedreptate, exploatare, vărsare de sânge, teroare sau violență, voi fi mulțumit, chiar dacă nu va domni iubirea. Și, așa cum ne amintește poetul Robert Frost, „Gardurile bune fac vecini buni.”

Unul dintre aspectele care îngreunează deosebit de mult lucrurile este faptul că acest conflict dintre israelieni și palestinieni, dintre israelieni și arabi opune, în esență, două victime.

Două victime ale aceluiași tiran. Europa - care a colonizat lumea arabă, a exploatat-o, a umilit-o, i-a călcat în picioare cultura, a dominat-o și a folosit-o ca teren de joacă al imperialismului - este aceeași Europă care i-a discriminat pe evrei, i-a persecutat, i-a hărțuit și, în cele din urmă, i-a asasinat în masă, într-un genocid fără precedent. Ați putea crede că între două victime răsare pe dată solidaritatea - ca, de exemplu, în poezia lui Bertolt Brecht. Însă în viața reală unele dintre cele mai grave conflicte sunt tocmai cele dintre două victime ale aceluiași tiran. Intre doi copii ai unui părinte nemilos nu există obligatoriu iubire.

Adesea, fiecare vede în celălalt exact imaginea părintelui nemilos.

Tocmai așa stau lucrurile nu numai între israelieni și palestinieni, ci și între evrei și arabi. Fiecare dintre părți se uită la cealaltă și vede imaginea asupritorilor din trecut. În literatura arabă contemporană, chiar dacă nu peste tot (și aici îmi exprim o rezervă; nu am acces la literatura arabă decât în traducere), evreul, mai ales evreul israelian, apare adesea ca o prelungire a Europei din trecut - albă, sofisticată, colonizatoare, tiranică, violentă, lipsită de inimă.

Evreii sunt descriși ca acei colonialiști care au venit din nou în Orientul Mijlociu, deghizați de această dată în sioniști, ca să tiranizeze, să colonizeze și să exploateze.

Foarte frecvent, arabii - chiar și unii scriitori arabi sensibili - nu ne văd așa cum suntem cu adevărat noi, evreii israelieni - o ceată de refugiați și de supraviețuitori pe jumătate isterizați, bântuiți de coșmaruri cumplite, traumatizați nu numai de Europa, ci și de modul în care am fost tratați în țările arabe și islamice. Jumătate din populația Israelului o reprezintă oameni izgoniți din țări arabe și islamice. Israelul este, în realitate, o mare tabără de refugiați. Cu toate că jumătate dintre noi sunt, de fapt, refugiați evrei din țări arabe, arabii nu ne văd așa; ei ne văd ca pe o prelungire a colonialismului. Tot așa, noi, evreii israelieni, nu-i vedem pe arabi, și în special pe palestinieni, așa cum sunt ei de fapt: victime ale unor secole de tiranie, exploatare, colonialism și umilire. Nu, îi vedem ca pe autori de pogromuri și naziști care s-au înfășurat în kaffiyeh-uri, și-au lăsat mustăți și s-au înnegrit la soare, dar se țin de aceeași veche distracție, tăierea beregatei evreilor. Pe scurt, sunt bucățică ruptă din vechii tirani. Din acest punct de vedere, ambele părți plutesc într-o ignoranță profundă: nu în privința scopurilor politice, ci a fundalului istoric, a traumelor profunde ale celor două victime.

Mulți ani am criticat aspru mișcarea națională palestiniană. Unele motive sunt istorice, altele nu. În principal, i-am criticat pe cei din mișcarea națională palestiniană că nu înțeleg cât de adevărată este legătura evreilor cu teritoriul Israelului. Că nu își dau seama că Israelul modern nu este produsul unei acțiuni colonialiste, sau, cel puțin, că nu spun asta poporului lor.

Adaug imediat că sunt la fel de necruțator și cu generații întregi de sioniști israelieni care n-au reușit să-și bage în cap ideea că există un popor palestinian, un popor în carne și oase, cu drepturi reale și legitime. Așadar, ambele conduceri trecute și, da, prezente - sunt vinovate pentru că fie nu au înțeles tragedia, fie nu au vorbit despre ea popoarelor lor.

Ei bine, nu cred într-un acces de iubire reciprocă între Israel și Palestina.

Nu mă aștept ca, după ce se va găsi vreo formulă magică, cei doi antagoniști să se îmbrățișeze șiroind de lacrimi, într-o scenă dostoevskiană a împăcării între frați care au fost multă vreme învrăjbiți - „Of, frățioare, mă vei putea ierta vreodată, cum am putut fi atât de crud, ia tot pământul, cui îi pasă de pământ, nu vreau decât să mă iubești". Din păcate, nu mă aștept la nimic de soiul acesta. Nu mă aștept nici la o lună de miere. Mai degrabă mă aștept la un divorț echitabil între

Israel și Palestina. Și divorțurile nu sunt niciodată fericite, chiar și atunci când sunt destul de echitabile. Tot rănesc, tot sfâșie. Cu atât mai mult acest divorț anume, care va fi foarte special, pentru că soții divorțați vor trăi pe veci în aceeași casă. Nici unul nu se mută.

Și, apartamentul fiind foarte mic, trebuie să decidă care ia dormitorul mare și care-l ia pe cel mic, și cum își împart sufrageria; apartamentul fiind atât de mic, trebuie să facă niște aranjamente speciale cu baia și bucătăria. Foarte incomod. Dar mai bine decât iadul pe pământ în care trăim acum cu toții, în țara aceasta pe care o iubim. O țară în care, în fiecare zi, bărbați, femei și copii palestinieni suferă persecuții, hărțuială, umilințe, privațiuni din partea nemilosului guvern militar israelian.

O țară în care poporul israelian este terorizat zilnic de redutabilele atacuri teroriste care răpun, fără deosebire, civilii - bărbați, femei, prunci, copii de școală, cumpărătorii dintr-un mall.

Orice este preferabil acestor lucruri!

În special un divorț echitabil. Și poate că, în cele din urmă, după ce realizăm divorțul dureros și echitabil, prin crearea a două state împărțite, în mare, conform realității demografice - nu mă apuc acuma să desenez harta, dar vă pot spune în două vorbe că aceste hotare trebuie să fie, în esență, cele de dinainte de 1967, cu unele

modificări făcute de comun acord și cu unele aranjamente speciale pentru disputatele locuri sfinte din Ierusalim -, după ce divorțul s-a încheiat și s-au trasat hotarele, cred că israelienii și palestinienii nu vor întârzia să treacă peste ele ca să bea o cafea împreună.

Acela va fi momentul potrivit pentru a bea împreună o cafea. Ba mai mult, prevăd că la puțină vreme după ce va fi transpusă în realitate soluția împărțirii vom fi în stare să ne gătim împreună mesele în bucătăria micuță, înțelegând prin aceasta că vom crea o economie comună. Poate că o piață comună a Orientului Mijlociu. Poate că o monedă a Orientului Mijlociu. Pot să le garantez un singur lucru europenilor: conflictul nostru din Orientul

Mijlociu o fi el dureros și sângeros și crud și stupid, dar nu vom avea nevoie de o mie de ani ca să creăm în Orientul Mijlociu un echivalent pentru euro.

Vom merge mai repede ca dumneavoastră și vom vărsa mai puțin sânge

Cum să le cuie și un Jan atic decât ați vărsat.

Prin urmare, în loc să vă uitați de sus la noi - evrei și arabi tâmpiți, cruzi, fanatici, extremiști, violenți -, n-ar strica să fiți mai atenți când ne faceți semn de dojana cu degetul. Istoria noastră sângeroasă va fi mai scurtă decât istoria dumneavoastră sângeroasă. Știu că e foarte

riscant să faci profeții când ești de pe meleagurile mele. E mare înghesuială de profeți pe-aici. Dar îndrăznesc să prezic că nu vom petrece sute de ani măcelărindu-ne între noi, ca în tradiția europeană consacrată. Vom merge mai iute. Cât de iute? Tare aş vrea să vă pot răspunde. Nu subestimez niciodată miopia și prostia conducerii politice din amândouă părțile. Dar se va întâmpla.

În plus, primul pas, hotărâtor, trebuie să fie soluția bistatală. Israelul trebuie să se retragă pe poziția inițială israeliană din 1948 și chiar dinainte, de la începuturi: recunoaștere în schimbul recunoașterii, stat deplin în schimbul unui stat deplin, independență în schimbul independenței, securitate în schimbul securității. Bună vecinătate în schimbul bunei vecinătăți, respect în schimbul respectului. În ceea ce o privește, conducerea palestiniană trebuie să se întoarcă spre poporul ei și să afirme în fine, sus și tare, ceva ce nu a reușit niciodată să pronunțe, și anume că Israelul nu este un accident al istoriei, că Israelul nu este o intruziune, că Israelul chiar este patria evreilor israelieni - indiferent cât de dureros ar fi acest lucru pentru palestinieni.

Tot așa cum noi, evreii israelieni, trebuie să afirmăm sus și tare că Palestina este patria poporului palestinian, oricât de supărător ne-ar putea părea acest lucru.

Cea mai grea parte a conflictului israeliano-arab, a conflictului israeliano-palestinian, nu este acum, ci a fost în acei mulți ani, în multele decenii în care fiecare dintre cele două părți nu putea nici măcar să rostească numele celeilalte. Când palestinienii și alți arabi nu reușeau să pronunțe cuvântul murdar „Israel”. Îl numeau „entitatea sionistă”, „creația artificială”, „intruziunea”, „infecția”, „Al Daula al-Mazouma” - „statul artificial” sau „făptura artificială”. Foarte multă vreme, numeroși arabi și majoritatea palestinienilor au susținut că Israelul e un soi de expoziție mobilă. Dacă protestau destul de tare, lumea urma să ia Israelul și să-l transplanteze altundeva, poate în Australia, sau pe alte coclauri. Tratau Israelul ca pe un vis urât, un koshmar; dacă se frecau bine la ochi, Israelul avea să dispară. Tratau Israelul ca pe o mâncărime trecătoare; dacă se scărpinau oleacă, avea să treacă. Și chiar au încercat de câteva ori - chiar de mai multe ori - să termine cu Israelul prin forța militară.

N-au reușit, și au fost foarte supărați din cauza eșecului. Dar în acea vreme nici israelienii nu erau mai breji. Nici noi nu eram în stare să pronunțăm limpede cuvintele „poporul palestinian”. Recurgeam la eufemisme, cum ar fi „localnicii” sau „locuitorii arabi ai țării”. Eram mai panarabici decât regimul lui Nasser, în Egipt,

pentru că dacă ești panarabic nu mai există problema palestiniană. Lumea arabă este uriașă. Mulți ani noi, israelienii, am fost orbi la faptul că poporul palestinian nu putea să-și afle un cămin nici măcar în țările arabe. Nu voiam să vedem sau să auzim așa ceva.

Vremurile acelea au trecut. Fiecare dintre cele două popoare ar trebui acum să priceapă că celălalt este real; și majoritatea oamenilor din ambele părți știu acum că ceilalți n-or să plece. Chestia asta le cade bine? Nici vorbă. Momentul de față este fericit? Ba deloc. E un moment dureros. Mai degrabă este, pentru ambele părți, cam ca atunci când te trezești la spital, după somnul provocat de anestezie, și descoperi că ți-a fost amputat un membru. Și trebuie să vă spun că acesta este un spital prost, și doctorii nu sunt prea grozavi, iar cele două familii din afara sălii de operație se bălăcăresc între ele și îi bălăcăresc și pe doctori. Iată imaginea Orientului Mijlociu în acest moment. Dar toată lumea știe măcar că operația este inevitabilă, toată lumea știe acum că țara va trebui să fie împărțită cumva în două state naționale. O țară care va fi predominant - nu exclusiv, ci predominant - evreiască, deoarece evreii au dreptul să fie majoritari într-o țărișoară care, după retragerea israeliană, va fi probabil cât o treime din suprafața unui comitat britanic. Dar acesta va fi locul recunoscut de evreii israelieni,

de întreaga lume, chiar și de vecini, ca patria noastră. Inșă prețul trebuie să fie același drept pentru poporul palestinian.

Vor avea o patrie, care va fi chiar mai mică decât Israelul, dar va fi un cămin, căminul lor.

Totuși, mai urgentă decât problema hotarelor, decât problema locurilor sfinte disputate, mai urgentă decât orice altceva este problema tragediei refugiaților palestinieni din 1948. Acei oameni care și-au pierdut casele și, în unele cazuri, și-au pierdut patria, au pierdut totul în timpul războiului israelian de independență din 1948. Vinovăția - sau marea parte a vinovăției în privința acestei tragedii - este foarte controversată. Există istorici israelieni moderni care învinovătesc Israelul.

Presupun că în câțiva ani, în cele din urmă - și sper să apuc ziua aceea -, vor exista și istorici arabi moderni care să învinovătescă guvernele arabe din acea vreme. Dar, indiferent cine este vinovat și în ce măsură, problema este de primă urgență. Toți refugiații palestinieni care nu au casă, loc de muncă și țară în care să trăiască trebuie să primească locuință, loc de muncă și pașaport. Israelul nu-i poate primi, cel puțin nu în număr foarte mare. Dacă o face, va înceta să fie Israel. Inșă Israelul trebuie să participe la găsirea soluției și să accepte o parte a răspunderii pentru această tragedie

- cu toate că gradul răspunderii este o chestiune foarte speculativă și, probabil, foarte subiectivă. Însă o parte a răspunderii apasă pe umerii Israelului.

Restul se împarte între conducerea palestiniană din 1947 și guvernele arabe din 1948. Israelul trebuie să ajute la reșezarea refugiaților în viitoarea Palestina - adică Cisiordania și Gaza, sau altundeva. Desigur, Israelul este perfect îndreptățit să ridice problema unui milion de evrei refugiați din țările arabe, care și-au pierdut casa și tot avutul în urma războiului din 1948.

Acești evrei nu vor să se întoarcă în țările arabe. Dar și ei au lăsat acolo tot ce aveau - în Irak, Siria, Yemen, Egipt, nordul Africii, Iran și Liban - când au fost practic aruncați afară din aceste țări, uneori brutal. Deci, toate aceste lucruri trebuie puse în rânduală.

Dacă aș fi prim-ministrul Israelului nu aș semna nici un tratat de pace care nu rezolvă problema refugiaților palestinieni, reșezându-i în statul Palestina, deoarece orice rezoluție care nu se ocupă de problema refugiaților este o bombă cu explozie întârziată. Nu numai din rațiuni morale, ci și din rațiuni egoiste, legate de securitatea Israelului, această problemă umană și națională trebuie să fie rezolvată în cadrul procesului de pace actual. Din fericire, nu vorbim despre întreaga

Africa sau despre India. Vorbim despre câteva sute de mii de case și de locuri de muncă. În prezent nu toți refugiații palestinieni sunt fără casă și fără țară. Dar cei care se află în această situație zac în lagărele de refugiați, în condiții inumane - problema lor este problema mea. Dacă nu se găsește o soluție pentru acești oameni, Israelul nu va avea parte de pace și liniște, chiar dacă ajunge la un acord cu vecinul său.

Vreau să propun primul proiect mixt pe care trebuie să-l inițieze evreii israelieni și arabii palestinieni după ce se va fi săvârșit divorțul lor și va fi fost transpusă în fapt soluția bistatală.

Acest proiect, pentru care nu ar trebui să acceptăm ajutor extern și în care ambele națiuni ar trebui să investească egal, dolar pe dolar, trebuie să fie un monument comun care să reflecte prostiile, tâmpeniile noastre din trecut.

Adică, toată lumea știe că atunci când tratatul de pace va fi încheiat, în fine, poporul palestinian va căpăta mult mai puțin decât ar fi putut căpăta acum cincizeci și cinci de ani, acum cinci războaie, acum 150 000 de morți, ai noștri și ai lor. Păcat că atitudinea liderilor palestinieni din 1947-1948 a fost fanatică, părtinitoare, rigidă, păcat că nu au acceptat rezoluția ONU din noiembrie 1947 în privința împărțirii teritoriului. Dar și conducerea israeliană trebuie să contribuie la monumentul prostiei, pentru că noi, israelienii,

am fi putut face un târg mult mai bun, mult mai convingător dacă nu eram atât de aroganți, dacă nu ni s-ar fi urcat puterea la cap, dacă eram mai puțin egoiști și mai puțin lipsiți de imaginație după victoria militară din 1967.

Așadar, ambele națiuni vor trebui să șadă și să cugete profund la trecutele greșeli comune. Totuși, avem o veste bună, aceea că blocajul cognitiv a dispărut. Dacă s-ar face acum un referendum sau un sondaj de opinie de la țarmul Mediteranei până la râul Iordan, întrebând pe fiecare, indiferent de religie, statut social, politică, pașaport sau lipsa pașaportului - tot omul - nu care i-ar părea soluția dreaptă, nu ce i-ar plăcea să vadă, ci ce crede că se va întâmpla până la urmă, presupun că 80% ar spune: „despărțirea și soluția bistatală". Unii ar adăuga pe dată: „Și cu asta se va sfârși totul, și va fi o nedreptate strigătoare la cer!" In ambele tabere vor fi din cei care spun asta. Dar, cel puțin, cei mai mulți știu acum.

Vestea bună este că, zic eu, ambele popoare, evreii israelieni și arabii palestinieni, și-au depășit conducătorii, pentru prima dată într-un secol. Când, în cele din urmă, în ambele părți se va ridica un lider vizionar și va spune: „Gata! Asta e! Visele biblice - visați-le sănătoși, vise dinainte de '47, vise de după '67, închipuiri de tot soiul, visați cât poftiți, nimeni nu cenzurează închipuirile. Dar

realitatea este, în mare, în liniile din 1967." Câteva palme de pământ mai încolo sau mai încoace, prin consens. Și o formulă deschisă pentru disputatele locuri sfinte, pentru că acolo este posibil doar un aranjament lipsit de rigiditate. În momentul în care liderii ambelor părți vor fi gata să spună aceasta, vor descoperi că ambele popoare, cu inima grea, sunt pregătite să o facă. Deloc fericite, dar gata să o facă. Mai pregătite decât oricând. Pregătite în sensul dur, pregătite prin suferință și vărsare de sânge, dar pregătite.

Vreau să mai spun un singur lucru.

Ce puteți face dumneavoastră? Ce pot face liderii de opinie? Ce pot face europenii? Ce pot face toți cei neimplicați în problemă, în afară de a clătina din cap și a zice „Vai, ce nenorocire!”?

Păi, ar fi vreo două lucruri, poate trei.

Mai întâi, liderii de opinie din Europa au prostul obicei de a face semn cu degetul, dojenitor, ca o demodată directoare de școală din epoca victoriană, către una sau cealaltă dintre părți:

„Cum nu vă crapă obrazul de rușine?”

Mult prea des găsesc în ziarele din diferite țări europene lucruri îngrozitoare despre Israel sau lucruri îngrozitoare despre arabi și despre islamism.

Lucruri naive, lucruri obtuze, lucruri ipocrite. Nu mai sunt european în nici un alt sens în afară

de durerea părinților și străbunilor mei, care a imprimat în genele mele sentimentul unei iubiri neîmpărtășite față de Europa.

Însă, dacă aș fi european, aș avea grijă să nu fac nimănui semn de muștrare cu degetul. În loc să dojenesc, zicându-le în fel și chip israelienilor sau palestinienilor, aș face tot ce-mi stă în puteri ca să ajut ambele părți, pentru că ambele sunt în pragul celei mai dureroase decizii din istoria lor. Pentru israelieni, renunțarea la teritoriile ocupate, desființarea majorității coloniilor vor însemna nu numai ciuntirea imaginii despre sine și confruntarea cu un grav dezacord și scindare interne. Ele vor reprezenta și un mare risc pentru securitate, nu din partea Palestinei, ci a unor viitoare forțe arabe extremiste - acestea ar putea, la un moment dat, să folosească teritoriul palestinian pentru lansarea unui atac împotriva Israelului, care după retragere va avea la mijloc o lățime de numai doisprezece kilometri. Asta înseamnă că granița viitorului stat palestinian va începe la circa șapte kilometri de singurul nostru aeroport internațional. Palestina va fi la mai puțin de douăzeci de kilometri de mai bine de jumătate din evreii israelieni.

Ierusalimul va fi pe graniță. Nu este o hotărâre ușor de luat pentru israelieni, și totuși trebuie să o ia. La rândul lor, palestinienii vor trebui să sacrifice părți care erau ale lor înainte de

Cum să lecuiești un fanatic

1948, lucru dureros. Adio Haifa, adio Jaffa, adio Beersheba și multe alte orașe și sate care erau arăbești, dar nu mai fac și nu vor mai face nimic parte din Palestina. O să doară al naibii de tare. Prin urmare, dacă aveți o fărâmbă de simpatie de oferit, acum este momentul să o dați celor doi pacienți. Nu mai trebuie să alegeți între poziția pro-Israel sau pro-Palestina.

Trebuie să fiți pro-pace.

Plăceri secrete

Doamnelor și domnilor, una e să hăituești o mână de rebeli prin munții din Afganistan sau pe ulicioarele din Gaza și Bagdad. Și cu totul alta e să oprești și să vindeci fanatismul. Nu mă pricep la hăituire, dar iată câteva idei despre natura fanatismului și despre cum poate fi împlânzit, dacă nu chiar vindecat. În cazul atacului din 11 septembrie asupra

Americii nu era vorba doar despre sărăcie și bogăție. Dar astă-seară nu sunt aici ca să vorbesc despre război și pace, despre pace și iubire, despre iubire și dușmănie - despre toate acestea sper să discutăm săptămâna viitoare, în altă seară, sau poate în mai multe seri. Astăzi am să vă vorbesc despre scrisul meu. Un scriitor care vorbește despre propriul scris comite un incest.

Acum mulți ani am scris o carte pentru copii, intitulată *Soumchi*; foarte intimă, scrisă la persoana întâi, și în care dezvăluiam câte ceva din copilăria mea. Într-o bună zi, cineva care îmi lua un interviu mi-a zis: „Domnule Oz, ne puteți povesti cu cuvintele dumneavoastră subiectul cărții?” Așadar, în esență, iată problema mea astă-seară, să vă spun cu propriile cuvinte cum stă treaba cu scrisul meu. Vă spun ce nu am să fac: n-am să analizez, n-am să încerc să-i înving pe experți pe terenul lor și nici măcar n-am să

încerc să vă spun cât de bun sunt ca scriitor. În schimb, am să vă povestesc câte ceva despre felul în care am ajuns scriitor, despre cum scriu, cum șterg, despre unele dintre nemulțumirile și bucuriile mele. Știu că este un lucru foarte obișnuit, mai ales în Germania, în tradiția germană, să vorbești despre chinurile și frământările legate de scris.

Ba chiar cunosc cuvântul *Schmerz* din acest context. Acum vreau să vă vorbesc despre bucuria pe care o aduce. Sau despre unele dintre bucurii.

Îmi place să mă pierd în digresiuni, așa încât în expunerea mea or să apară multe. Ia t-o chiar acum pe prima. Că veni vorba despre bucurie: pe la vreo doisprezece ani mergeam la un seminar pentru băieți, foarte puritan, extrem de victorian - dacă nu punem la socoteală faptul că habar n-aveau cine a fost Victoria. Într-o zi, asistenta medicală a școlii, cea mai cumsecade femeie pe care am întâlnit-o în viața mea, ne-a adunat pe toți într-o clasă, vreo treizeci și cinci de băieți, sau poate patruzeci. A închis bine ferestrele și ușa și, timp de două ore, ne-a dezvăluit toate secretele vieții. Toate mecanismele, toate dispozitivele secrete, ce anume intră unde, cu surle și trâmbițe. Și îmi amintesc cum ședeam cu toții acolo, atât de palizi și încremeniți și șocați, pentru că, după ce a descris toate acele mecanisme teribile, a pomenit și despre faimoșii monștri ai

vieții sexuale, Al-Qaida și Hesbollah: sarcina nedorită și bolile venerice.

Aproape că am leșinat cu toții, și revăd fărâma de om care eram ieșind din clasă și spunându-și „bun, am priceput tehnica, dar de ce ar dori vreodată cineva întreg la minte să se apuce de așa corvoadă?" Se pare că asistenta cea cumsecade, care ne-a descris totul, a omis să ne pomenească de zvonul că în chestia asta intră și oarece plăcere. Poate că nu știa. Dar de multe ori, când vine vorba despre scris și aud scriitorii plângându-se de chinurile și truda creației, îmi aduc aminte de acea asistentă cumsecade. Dragii mei, am devenit scriitor din cauza sărăciei, însingurării și înghețatei. Eram singur la părinți, într-o familie de la limita de jos a clasei mijlocii - de fapt, o familie destul de nevoiașă din Ierusalim. Tata era bibliotecar, iar mama dădea din când în când lecții particulare de istorie și literatură. Trăiam într-un apartament minuscul, cam ca interiorul unui submarin, înțesat cu cărți în multe limbi, dar în afară de cărți nu prea mai era mare lucru pe acolo. Părinții obișnuiau să se vadă cu prietenii prin cafenele. Și mă cărau după ei, pentru că nu mă aveau decât pe mine și nu aveau cu cine să mă lase acasă, îmi spuneau că or să stea la taifas cu prietenii, și eu trebuie să fiu cuminte, iar dacă sunt cuminte, la sfârșit o să capăt înghețată. Acuma, trebuie să știți că la

Ierusalim, în acea vreme, înghețata era mai rară decât pacea din

Oriental Mijlociu în zilele noastre. Era un zvon, era o legendă; nu aveau parte de ea decât cei foarte norocoși. Îmi doream cu disperare înghețata, dar părinții mei se întindeau la vorbă cu prietenii câte șapte zile și șapte nopți în șir, sau cel puțin așa mi se părea. Și trebuia să fac ceva ca să nu urlu sau să-mi pierd mințile. Așa că ședeam acolo și, ca un mic detectiv, urmăream vânzoleala din cafenea - oamenii care veneau, oamenii care plecau... Ca un mic Sherlock Holmes, mă uitam la hainele, la chipurile lor, la gesturile pe care le făceau, le cercetam încălțările, le studiam gentile și îmi omoram timpul născocind povestioare despre ei.

De unde vin, care sunt adevăratele relații dintre cele două femei și bărbatul care șed la masa din colț; femeile fumează, bărbatul nu, una dintre ele arată foarte înverșunată, bărbatul vorbește foarte puțin, una dintre femei vorbește întruna, cealaltă tace aproape tot timpul. Trebuia să inventez o poveste. Sau asta - un tânăr înalt, ciudat, cu înfățișare care-ți dă fiori, sade aproape de ușă, are în față un ziar, dar nu-l citește. Se uită la ușă, așteaptă. O oră, două - păi, nu s-ar zice că așteaptă înghețata mea, așteaptă pe cineva.

Inventam persoana pe care o aștepta și de ce anume. Și așa, am învățat să-mi alin însingurarea

uitându-mă la oameni, presupunând, născocind, uneori prinzând din zbor frânturi de discuție și îmbinându-le, ca un securist, bucățele de informații din care să fac o poveste, uneori acuzatoare. Trebuie să vă mărturisesc că și acum fac asta când trebuie să-mi „omor timpul” la aeroport, sau în sala de așteptare la dentist, sau la vreo coadă - în loc să citesc ziare sau să mă scarpin în cap, îmi las imaginația să zburde.

Unele dintre născocirile de acum nu mai sunt la fel de inocente ca acelea din copilărie, din zilele înghețatei, dar continui să-mi imaginez. Și credeți-mă că e o distracție folositoare nu numai pentru un romancier, nu numai pentru un scriitor, ci pentru oricare dintre noi. Se întâmplă atâtea lucruri la fiecare colț de stradă, la fiecare coadă din stația de autobuz, în fiecare cameră de așteptare de la clinică, în fiecare cafenea... Într-adevăr, atâția oameni intră zilnic în câmpul nostru de vedere, și de cele mai multe ori nu ne interesează, nici măcar nu-i observăm, vedem siluete, nu oameni în carne și oase. Prin urmare, dacă adoptați obiceiul de a privi necunoscuții și dacă sunteți norocoși, veți ajunge să scrieți povestiri, închipuindu-vă cum se poartă unii cu alții, cum sunt legați între ei. Dacă nu, vă alegeți cu o distracție pe cinste și cu o înghețată la sfârșit; la jocul acesta nimeni nu pierde.

Am devenit scriitor și pentru că m-am născut într-o familie de refugiați cu inimile zdrobite. Toate rudele mele, din partea ambilor părinți, erau europeni fervenți. De fapt, erau îndrăgostiți cu pasiune de Europa. Cunoșteau limbile, istoria, cultura, erau îmbibați de Europa. Din nefericire, în acele zile, anii '30, anii '20, când au fost siliți să plece din Europa - mulți din familia mea a plecat în anii '20 și la începutul anilor '30 -, în acea vreme evreii, ca părinții mei și celelalte rude, erau singurii europeni din Europa. Toți ceilalți erau pangermanici sau panslavi sau patrioți portughezi. Tata îmi spunea adesea, în glumă, că în Cehoslovacia sunt trei naționalități: cehii, slovacii și cehoslovacii, care suntem noi, evreii. În Iugoslavia sunt nouă naționalități, sârbi, croați, muntenegreni și ceilalți - și iugoslavi, care suntem noi, evreii. Și, desigur, în Anglia sunt englezii și galezii și scoțienii - și britanicii, care suntem tot noi, evreii. Dar, desigur, dragostea lor pentru Europa s-a dovedit a fi neîmpărtășită. Cei norocoși au fost izgoniți. Cei fără de noroc n-au mai ieșit vii din Europa. Cărțile, amintirile, ideile, peisajele, muzica, dorul. Trebuia să le ghicesc nostalgia, pentru că nu voiau să mă împovăreze cu aleaul lor. Nu voiau să mă împovăreze cu relația lor de iubire-ură cu

Europa. Voiau ca eu să fiu un nou început, mulți părinți evrei-israelieni din acea vreme

doreau ca odraslele lor să fie un nou început. Ai mei erau lingviști de primă mână. Tata citea în 16 sau 17 limbi. Vorbea 11 limbi, toate cu un strașnic accent rusesc. Vorbea chiar și araba cu un strașnic accent rusesc. Mama vorbea 6 sau 7 limbi. De obicei vorbeau între ei în rusă și polonă. Citeau texte germane, franceze și engleze, pentru cultură. Cred că visurile lor erau în idiș. Dar pe mine m-au învățat doar o limbă - ebraica. Pesemne se temeau că aș putea fi sedus de farmecele ucigătoare ale Europei, că aș merge în Europa și mi-aș găsi acolo moartea. Acesta a fost fundalul vieții mele. Ani la rând părinții mei și-au spus unul altuia, dar și mie, că într-o bună zi, poate în timpul vieții mele - nu credeau că o apucă și ei -, Ierusalimul va deveni un oraș adevărat. Nu pricepeam în ruptul capului ce vor să zică. Pentru mine, Ierusalimul era cum nu se poate mai adevărat. Era singurul loc adevărat. M-am născut în el.

Alte locuri nu erau adevărate. Dar, după mulți ani, am descoperit ce înțelegeau ai mei prin „oraș adevărat”: un oraș adevărat trebuie să fie înconjurat de o pădure deasă și traversat de un râu, cu poduri. Așa că nădăjduiau că, într-un fel sau altul, cu timpul, avea să se întâmple asta și la Ierusalim: pădure, râu, poduri. În spatele ideii stă o poveste sfâșietoare. Iată ironia ei: când tata era tânăr, în Lituania - era din

Rusia, și familia lui fugise în Lituania, care în acea vreme aparținea Poloniei, ai lui au avut norocul să fie alungați și, după multe peripeții, au ajuns în Palestina Britanică, la începutul anilor '30. În acea vreme, zidurile Europei erau pline de lozinci: „Evreilor, cărați-vă în Palestina.” Când a călătorit din nou prin Europa, după multe decenii, a găsit-o plină de graffiti: „Evreilor, cărați-vă din Palestina.”

Și atunci, care e locul nostru adevărat? Poate că nu avem nici unul. Nu există un răspuns simplu, laie ori bălaie, la această întrebare, și la nici una.

Am crescut pe un fond de ambivalență, ambiguitate, emoții amestecate, relații de iubire-ură și iubire neîmpărtășită. Iar cartierul era plin de așa-ziși reformatori ai lumii, idealişti, ideologi, fiecare cu propria formulă pentru mântuire imediată. Fiecare era mare orator, nimeni nu asculta pe nimeni.

Erau pe acolo o grămadă de tolstoieni - cei care credeau în filozofia lui Tolstoi - și unii dintre ei chiar arătau și se îmbrăcau ca Tolstoi. Purtau barba aceea albă și se încingeau cu o funie peste un soi de halat rusesc și arătau mai tolstoieni decât Tolstoi însuși. Când am văzut prima dată portretul lui Tolstoi, pe ultima copertă a unui roman, am fost convins că e din cartierul nostru. Păi, nu-l văzusem de nu știu câte ori? Și nu numai pe el, ci și familia, frații? E de-ai noștri.

Așadar, erau tolstoeni, dar mulți dintre ei erau tolstoeni care ieșeau direct dintr-o nuvelă de Dostoievski, pentru că aveau mintea și sufletul tare chinuite - pline de contradicții, furie, conflicte. Și totuși, acei tolstoeni dostoievskieni aparțineau, de fapt, unei povestiri de-a lui

Cehov. Adevăratul spirit al cartierului nu ținea nici de Tolstoi, nici de Dostoievski - ținea de Cehov. Dorul după locuri îndepărtate. Undeva, dincolo de zare, era Moscova preaiubită. Moscova, Moscova. Dar această „Moscovă”, care ar fi putut fi Berlin, Viena, Paris, Varșovia sau mai știu eu care -, această „Moscovă de dincolo de zare” nu i-a vrut pe evrei. Dorea ca ei să dispară din fața ochilor și din minte și, în unele cazuri, chiar și de pe pământ.

Nu-și puteau permite nici măcar să-și mărturisească iubirea față de culturile pe care le părăsiseră.

Mai exista și un conflict zilnic: în copilăria mea, Ierusalimul era un oraș amestecat. Existau cartiere arăbești, evreiești, nemțești și armenești, și o colonie americană, și una grecească - era unul dintre cele mai cosmopolite orașele din lume. De fapt, era mai degrabă un ciorchine de cartiere decât un oraș. Și între cartiere întâlneai fie un câmp, fie terenuri necultivate. Și cei din fiecare cartier se rugau altfel, vorbeau altă limbă și se îmbrăcau altfel.

Și, da, comunicau cu ceilalți. În viața de zi cu zi din anii '40 erau tensiuni, dar nu era violență. Cumva, fiecare nutrea convingerea că ceilalți nu sunt decât fundalul. Ceea ce aveau cu toții în comun era ardoarea mesianică secretă. Fiecare credea că reprezintă adevărata moștenire a Ierusalimului, adevărata religie, adevărata credință. Fiecare credea că aparține cu adevărat Ierusalimului, în vreme ce toți ceilalți sunt o simplă prezență tolerabilă de pe fundal. Ba mai mult, fiecare credea că Ierusalimul îi aparține de-a binelea.

Și, desigur, la Ierusalim frenezia religioasă, tensiunile între credințe erau atât de intense, încât nu prea aveai de ales: fie o luai razna, fie te căptușeai cu un solid simț al umorului. Trebuia să-ți dezvolti un simț al relativismului. Să pricepi că, sigur, fiecare are o versiune, dar a nimănui nu este mai valabilă sau mai convingătoare decât a celui de lângă el.

Amintesc aici o poveste veche, în care unul dintre personaje, din Ierusalim, evident, de unde altundeva, sade într-o cafenea micuță, și aproape de el sade un bătrân cu care intră în vorbă.

Și iată că bătrânul este Dumnezeu însuși. Ei, personajul nostru nu crede imediat acest lucru, dar câteva mici minuni îl conving că stă la masă chiar cu Dumnezeu. Și vrea să-i pună o întrebare foarte importantă, desigur. Zice:

„Doamne, spune-mi rogu-te adevărul-adevărat, cine sunt cei care au credința corectă? Romano-catolicii, protestanții, poate evreii, sau să fie oare musulmanii? A cui credință e corectă?" Și Dumnezeu din poveste zice:

„Ca să ți-o spun p'a dreaptă, fiule, nu sunt evlavios, n-am fost niciodată, nici măcar nu mă interesează religia."

Eram foarte mic pe când trăiam sub mandatul britanic, și primele cuvinte englezești pe care am știut să le pronunț, înainte să învăț engleza la școală - primele vorbe în afară de yes și no au fost „British, go home!", asta strigam toți puștii evrei din Ierusalim când aruncam cu pietre după patrurile engleze, în

„Intifada" noastră din 1945-1947. Cum să nu-mi fi dezvoltat un simț al relativismului, un simț al proporțiilor și un fel de simț al ironiei triste, în privința felului în care invadatul devine invadator, asupritul devine asupritor, victima de ieri poate foarte ușor să se transforme în călău, în privința ușurinței cu care se inversează rolurile.

Înainte de 1948, în partea de vest a Ierusalimului existau mai multe cartiere arăbești. Apoi au venit asediul, hărțuiala, bombardarea Ierusalimului evreiesc de către armata iordaniană și cea egipteană, tiruri de artilerie și raiduri aeriene, și apoi, când s-a sfârșit, nu mai rămăsese nici un arab în cartierele evreiești. Ca locuitor al

Ierusalimului, mi-e foarte limpede cine poartă cea mai mare vină pentru cele petrecute în 1948 - și cred că guvernele arabe sunt acelea -, dar nu aceasta contează în primul rând. Ceea ce contează este tragedia însăși. Indiferent dacă învinovățim guvernele arabe, sau pe sioniști, sau ambele părți, dacă își împart culpa - rămâne faptul că în 1948 sute de mii de palestinieni și-au pierdut casele. Știu că în acel an, în același război, aproape un milion de evrei orientali, din țările arabe, și-au pierdut la rândul lor casele, și mulți dintre ei au fost izgoniți, ajungând în cele din urmă în Israel, adesea în casele care fuseseră ale arabilor palestinieni. Acei evrei refugiați-supraviețuitori din Irak, nordul Africii, Egipt, Siria, Yemen - au ajuns în cele din urmă, după trei, sau patru, sau cinci ani petrecuți în lagăre de refugiați, să aibă case și locuri de muncă, ceea ce nu s-a întâmplat și cu refugiații palestinieni.

Așa încât problema rămâne deschisă și dureroasă. Ca povestitor, ca romancier, nu pot să nu văd că aceasta nu este o problemă de tipul alb-negru.

Nu e o poveste cu băieți buni și băieți răi. Nu este un western, sau un western de-a-ndoaselea. Cu toate acestea aici, în Europa, de cele mai multe ori dau peste tipi nerăbdători care vor întotdeauna să știe care sunt „ăia bunii” și „ăia răii” din fiecare poveste, din fiecare conflict, pe

cine trebuie să sprijinim și împotriva cui trebuie să protestăm... Părerea mea, din experiența dobândită pe parcursul vieții, este că lupta dintre evreii israelieni și arabii palestinieni nu e o poveste cu „ăia bunii” și „ăia răii”. Este o tragedie: încleștarea dintre dreptate și dreptate. Și am spus-o de atâtea ori, că m-am pricopsit cu eticheta de „trădător patentat” din partea multora dintre concetățenii mei evrei israelieni.

Totodată, n-am reușit niciodată să-i „mulțumesc” deplin pe prietenii mei arabi, parțial pentru că li se pare că poziția mea nu e destul de radicală, sau nu e militant propalestiniană sau proarabă. De fapt, mi-e destul de familiară această atmosferă de ambivalență.

E mai mult decât justificată întrebarea: pe ce drept sau calificare aparte se bazează un romancier sau un povestitor ca să-și exprime opiniile? Există vreun lucru anume pe care romancierii sau povestitorii sau scriitorii de orice fel îl știu mai bine decât șoferii de taxi, programatorii de calculatoare sau chiar politicienii? Păi, răspunsul simplu este că, vedeți dumneavoastră, eu vin dintr-o țară în care toți discută despre tot, de ce n-aș face-o și eu? Vin dintr-o țară în care fiecare șofer de taxi știe perfect cum să conducă țara și planeta, de ce n-aș ști și eu? Dacă promiteți că nu-mi interpretați rigid vorbele, o să vă spun că Israelul nu e o țară

sau o națiune. E o colecție de dispute aprige și zgomotoase, un nesfârșit seminar stradal. Fiecare argumentează, fiecare știe mai bine ca oricine.

Există un filon de anarhie nu doar în Israel, zic eu, ci în moștenirea culturală evreiască. Nu degeaba evreii n-au avut niciodată papă, și nici n-ar putea avea. Dacă s-ar găsi cineva care să se proclame papă al evreilor, fiecare s-ar apropia de el și l-ar bate pe spate, zicând: „Hei, salut, papă, nu mă cunoști, nu te cunosc, dar bunicul meu făcea afaceri cu unchiul tău pe când eram la Minsk sau la Casablanca, așa că ține-ți gura cinci minute și lasă-mă să-ți explic, odată pentru totdeauna, ce vrea cu adevărat Dumnezeu de la noi.” Apropo, acest lucru este adânc înrădăcinat în cultura evreiască. De la începutul începuturilor. Evreii au din totdeauna obiceiul de a se contrazice.

Nu întâmplător întotdeauna doi evrei se contrazic pe orice temă - de fapt, e greu să găsești vreun evreu care e de acord cu sine însuși, deoarece toți au mintea și sufletul pline de contradicții în privința tuturor lucrurilor, toți sunt dostoievskieni tolstoeni sau invers. Și asta se întâmplă încă din zilele în care evreii de frunte obișnuiau să-l provoace pe Dumnezeu însuși, în mod deschis. Și uneori i-au cerut să se înfățișeze la judecată. Poate vă amintiți cum, în Sodoma, Avraam, sfântul patriarh Avraam, părintele

evreilor și al arabilor, încearcă să salveze păcătosul oraș Sodoma de mânia Domnului, care vrea să-l distrugă. Și se tocmește cu Dumnezeu ca un vânzător isteț de mașini de ocazie. Cincizeci de drepti, patruzeci de drepti, treizeci, douăzeci, poate zece. Când este învins (și n-ai cum să ieși învingător dintr-o dispută cu Dumnezeu), ridică ochii la cer și rostește aceste vorbe foarte îndrăznețe: „...(în ebraică) Judecătorul întregului pământ nu va face ce e drept?”

Asta e curată blasfemie, e o cutezanță fără de măsură, înseamnă să-i spui lui Dumnezeu însuși: *oi fi tu șefu' ăl mare, dar nu ești mai presus de lege.*

Oi fi tu legiuitorul, dar nu ești mai presus de lege. Poate că reprezinți sursa autorității, dar tot trebuie să te justifici în fața unei curți de justiție supreme. Justiția e mai presus de tine - o idee care, probabil, nu poate fi nici măcar concepută în alte religii. Și nu e singurul exemplu. Profeții se apucau să discute cu Dumnezeu, și uneori îl acuzau. Povestea mea preferată din

Talmud a fost întotdeauna cea despre doi rabini foarte virtuoși, Rabbi Jehoshua și Rabbi Tarfon, care, în calitatea lor de judecători, se contrazic pe o anumită interpretare a legii divine, Tora. Discută ei de zor, și, în cea mai bună tradiție evreiască, discută zi și noapte, fără oprire, nu mănâncă, nu dorm, o țin tot așa. După șapte zile

și șapte nopți, Dumnezeu însuși se milostivește de ei, își dă seama că or să moară tot discutând astfel. Așa că intervine, și se aude din tării o voce, Bat Kol, spunând: „Rabbi Jehoshua are dreptate, Rabbi Tarfon se înșală, duceți-vă la culcare.” („Duceți-vă la culcare” nu e în text, dar e în context.) Și totuși, acesta nu este sfârșitul poveștii, învinsul, Rabbi Tarfon, ridică ochii la cer și zice: „Doamne Atotputernic, ai dat Tora oamenilor, fă bine și nu te băga în discuția asta.” Și nici un trăsnet n-a venit din ceruri să-l izbească, n-a căzut pe el ploaie de pucioasă! De fapt, după ceea ce îmi închipui că a fost o clipă de șovăială uluită, Dumnezeu zice: „...Fiii mei m-au învins.”

Și El se retrage, dacă putem spune așa, cu divina Lui coadă între divinele Lui picioare, și cei doi rabini continuă să se contrazică. Această tradiție, acest filon de anarhism, de contrazicere, este crucea civilizației noastre, și iaca, mie îmi place. Chiar și când mă scoate din minți, chiar și când se întoarce împotriva mea, uite că-mi place. Așadar, de ce n-aș face-o și eu?

Mai fac o digresiune, cu o istorioară: am fost înrolat ca ofițer cu rang mic într-o unitate de tancuri din armata israeliană, pe frontul egiptean, în '67, în Războiul de Șase Zile. Eram rezervist, aveam aproape 30 de ani, și toți de acolo lucram în diferite domenii, nu mai eram soldați tineri.

Dar ne găseam într-o unitate de tancuri și, în ultima noapte dinaintea bătăliei, ședeam la un foc de tabără și ne dădeam cu părerea despre ce va mai fi. La un moment dat s-a arătat generalul. Generalul Tal era comandantul suprem pe frontul de sud în războiul din '67. Era liniște, și generalul Tal s-a apucat să ne împărtășească ideile lui despre bătălia care urma. După vreo patru fraze a fost întrerupt de un caporal mai în vârstă, ochelarist și rotofei, care a spus, foarte politicos: „Scuzați-mă, domnule general, ați citit vreodată Război și pace, al lui Tolstoi?” Generalul a zis: „Sigur că da, ce mai întrebare, l-am citit de mai multe ori.” „Și vă dați seama, domnule general, că sunteți pe cale să repetați eroarea de concepție pe care, după părerea lui Tolstoi, au făcut-o rușii în bătălia de la Borodino?” Cât ai bate din palme, tot plutonul se pornise să discute cu îndârjire și zbierete despre Tolstoi, strategie, literatură, traducere, despre toate cele. Toți răcneau cât îi țineau plămâni, toți își ziceau între ei „idiot”, inclusiv generalul și caporalul. Până la urmă s-a dovedit că acel caporal era profesor de literatură rusă la Universitatea din Tel Aviv, însă generalul avea un grad superior în filozofie la Universitatea din Ierusalim.

Așadar, de ce n-aș face-o și eu? Israelienii discută, discut și eu. Și totuși, mă trezesc în fiecare dimineață, mă preumblu un pic prin

deșert, îmi fac o cafea, mă așez la birou și încep să mă întreb: „Cum m-aș simți dacă aș fi ea?

Ce-aș face dacă aș fi în pielea lui?" - lucrul pe care trebuie să-l faci dacă vrei să scrii cel mai simplu dialog: trebuie să-ți împărți între personaje nu numai devotamentul, ci chiar și trăirile cele mai profunde. Cred că îl parafrazez pe D. H. Lawrence, care spunea cândva că pentru a scrie un roman trebuie să fii în stare să-ți asumi cu aceeași convingere și impetuositate și empatie cam o jumătate de duzină de sentimente și păreri diferite, care se înfruntă și se contrazic. Prin urmare, poate că sunt un pic mai bine echipat decât alții ca să înțeleg, din punctul meu de vedere evreiesc-israelian, cum e să fii un palestinian exilat, cum te simți ca arab palestinian a cărui patrie a fost ocupată de „străini de pe altă planetă". Cum e când ești colonist israelian în Cisiordania. Da, uneori intru în pielea acelor ultraortodocși - sau, cel puțin, mă străduiesc să o fac.

Presupun că asta îmi dă dreptul să înalț vocea și să critic. Și, împreună cu vreo două duzini (cam pe acolo) de alți israelieni, în majoritate romancierii și poeți, o mână de oameni, încă din 1967, cu mult înainte de apariția mișcării „Pace Acum", la câteva săptămâni după spectaculoasa victorie a Israelului în Războiul de Șase Zile din 1967, am început să susținem soluția bistatală,

Palestina învecinată cu Israelul, lucru care în acele zile de euforie națională din Israel era considerat nu numai trădare, dar și tâmpenie crasă. În acea vreme eram atât de puțini, încât aproape că puteam desfășura adunările membrilor Mișcării Israeliene pentru Pace din toată țara, puteam ține un congres național în cabina unui telefon public. Însă, când privesc înapoi către acele zile, îmi dau seama că adoptasem o asemenea poziție nu pentru că aș fi dispus de o înțelegere excepțională a istoriei, sau aș fi cunoscut argumentele arabe sau ideologia palestiniană. Probabil că era vorba despre obișnuința mea „profesională” de a mă pune în locul - sau în pielea - altora. Asta nu înseamnă că le găsesc întotdeauna justificări celorlalți, dar am capacitatea de a înțelege punctul de vedere al altora.

Mereu această dilemă fără sfârșit: ce faci când se întâmplă să locuiești ușă în ușă cu suferința, nedreptatea, asuprirea, violența, demagogia, șovinismul, fundamentalismul religios și fanatismul, cum procedezi? Cum îți folosești cuvântul, presupunând că ai un cuvânt de spus, că ai un instrument de scris și îl poți folosi? Ar fi corect să zici „iată, se varsă sânge la doi pași de casa mea, nu e vremea pentru povești de dragoste, nu e momentul povestirilor erudite, subtile, complexe, experimentale, e momentul să

lupți cu nedreptatea"? Da, fac asta din când în când, și întotdeauna simt că mi-am trădat un pic arta, finețea ambivalenței și a nuanțării. În același timp, dacă stau acasă și mă lupt cu diferitele alternative sintactice ale unei fraze, sau cu problemele dialectale ale unui dialog, sau chiar cu relația melodică-muzicală dintre două fraze din roman, apare adesea o voce mică în mine care mă face trădător: „Cum te rabdă inima? Sunt omorâți oameni la douăzeci, de kilometri, la cincisprezece kilometri de locul în care stai și scrii - cum te rabdă inima?" Ce poți face într-o astfel de situație? Oricum o iei, ești trădător. Orice ai face, fie îți trădezi arta, fie îți trădezi simțul datoriei civice. Ei bine, răspunsul meu la această întrebare este cel pe care îl dau pentru multe lucruri: fac un compromis. Cred cu tărie în compromis. Știu că acest cuvânt are o reputație oribilă în cercurile idealiste din Europa, mai ales printre tineri. Compromisul este considerat lipsa integrității, lipsa coloanei vertebrale, lipsa consecvenței, lipsa onestității. Compromisul e scârbos, compromisul e necinstit.

Nu și în vocabularul meu. În lumea mea, cuvântul „compromis" este sinonim cu „viață". Și acolo unde este viață, sunt și compromisuri. Opusul compromisului nu este integritatea, opusul compromisului nu este idealismul, opusul compromisului nu este hotărârea sau

devotamentul. Opusul compromisului este fanatismul și este moartea. Sunt însurat de patruzeci și doi de ani cu aceeași femeie, știu câte ceva despre compromisuri, zău așa. Și permiteți-mi să adaug imediat că atunci când spun compromis nu înțeleg prin asta capitulare, nu înțeleg prin asta să-i oferi și celălalt obraz rivalului sau dușmanului sau partenerului de viață, ci să încerci să-i ieși în întâmpinare până la jumătatea drumului. Și nu există compromisuri fericite: un compromis fericit e o contradicție. Un oximoron. Așa că fac un compromis și când scriu: ori de câte ori constat că sunt sută la sută de acord cu mine în vreo privință, nu scriu o povestire, scriu un articol furios, în care le spun celor de la conducerea țării noastre ce să facă, uneori spunându-le unde să se ducă, grămadă, și anume la dracu'. Din cine știe din ce motiv, ei nu mă ascultă niciodată. Cu toate că le-am spus răspicat de nenumărate ori să se ducă la dracu' - sunt încă aici. Dar în acele cazuri, și ele sunt foarte dese, în care aud în mine mai mult de o părere într-o anumită privință, când pot desluși mai mult de un punct de vedere, uneori mai mult de două puncte de vedere, când aud în mine o mică dispută, atunci știu că am rămas, în sfârșit, însărcinat cu o povestire. Și când spun „însărcinat” cu o povestire sau un roman, trebuie să adaug imediat că, cel puțin în cazul meu, au

fost mai multe avorturi decât nașteri. Așa că fac compromisuri, scriu articole, scriu povestiri, și nu le amestec niciodată. N-am scris niciodată o povestire sau un roman doar pentru a transmite un mesaj politic direct, cum ar fi „opriți implantarea de coloniști în teritoriile ocupate” sau „recunoașteți dreptul palestinienilor asupra Ierusalimului de Est”. Nu scriu niciodată un roman, un roman alegoric, ca să le spun concetățenilor mei sau celor de la conducerea țării să facă un lucru sau altul. Asta intră în articolele mele. Dacă există în romanele mele un mesaj metapolitic, este întotdeauna, într-un fel sau altul, despre compromis, un compromis dureros, și despre nevoia de a alege viața, nu moartea, imperfecțiunea vieții și nu perfecțiunea morții glorioase. Acesta este compromisul meu, unul dintre multele mele compromisuri. În așa măsură, încât am două unelte de scris pe birou, două pixuri foarte simple, foarte ieftine. Căroră trebuie să le schimb rezerva o dată la două săptămâni, dar am întotdeauna două, unul negru, celălalt albastru. Ca nu cumva să uit că atunci când scriu un eseu politic este altceva decât când scriu o povestire. Și nu amestec lucrurile. În Israel, oamenii nu citesc doar articole și manifeste, ci și romane. Citesc de parcă ar avea o obsesie. Conform statisticilor UNESCO, israelienii citesc mai mult decât oricare altă națiune de sub soare,

cu excepția islandezilor - care, oricum, nu sunt sub soare. Dar, spre deosebire de oamenii din Europa, spre deosebire de oamenii din Germania, spre deosebire de oamenii din Islanda, israelienii nu citesc romane ca să se delecteze cu ele. Nu citesc literatură ca să se destindă sau să-și lărgescă orizontul. Nici vorbă, citesc ca să se înfurie! Citesc ca să contrazică! Citesc ca să caute pricină autorului, sau personajelor, sau tuturor. In așa măsură, încât un editor cinic din Israel mi-a spus cândva că, probabil, romanele mele și ale confrăților mei se vând atât de bine în Israel pentru că unii cumpără câte zece exemplare din aceeași carte ca să le nimicească pe toate. Șoferii de taxi se iau la harță adesea cu mine sau, prin intermediul meu, cu personajele din cărțile mele. Nu numai că îmi spun că o carte ar fi trebuit să se sfârșească altfel, sau alta ar fi trebuit să fie scrisă altfel, sau alta să nu fie scrisă deloc. Dar mai vor și să le spun personajelor, din partea lor, că au păreri periculoase, sau că ideile lor sunt trădătoare, sau că nici măcar nu știu prin ce a trecut neamul evreiesc, sau că nu-i cunosc pe arabi - „Spuneți-le din partea mea, eu îi cunosc pe arabi, vin dintr-o țară arabă”. Iată ce mesaje trebuie să transmit personajelor din partea taximetriștilor, și nu sunt singurele. Știți, Israelul e o țară ciudată. La noi e ceva foarte obișnuit ca prim-ministrul să invite un poet, un romancier

sau un dramaturg să petreacă o seară în doi, în discuții de la suflet la suflet. Și capeți un ceai sau o tărie, în funcție de cine ești, și de cine e prim-ministrul, și prim-ministrul îți spune - mie mi s-a întâmplat de mai multe ori - „Ei bine, Amos, ia zimi și mie ce nu merge bine în țară? Și unde o să ajungem?” Și cade pe spate când aude răspunsurile mele sau ale confrăților mei. Admiră fiecare cuvântel, și apoi ne ignoră total. Dar hai să fim realiști - nici măcar profeții, la vremea lor, n-au reușit prea tare să schimbe mintea și inima cârmuitorilor și regilor, sau ale poporului. N-ar fi realistă nădejdea ca vreun confrate de-al meu sau eu, generația actuală de scriitori din Israel, să avem mai mult succes decât profeții în treaba cu schimbarea minții și inimii cârmuitorului și poporului.

N-am ajuns scriitor cât ai zice pește.

Desigur, întotdeauna am scris povestioare și fragmente de roman. Dar când m-am dus să locuiesc într-un kibbutz a trebuit să muncesc pe câmpurile de bumbac la fel cu toată lumea, iar faptul că eu scriam povestiri sau poezii nu impresiona pe nimeni. De fapt, era un handicap. Scriitorii nu sunt adevărați oameni ai pământului. Intelectualiiăștia, hm, da, bravo lor, dar au ei habar ce înseamnă munca fizică și viața egalitaristă? Așa că doar atunci când mi-au fost publicate în reviste două sau trei povestiri mi-am

adunat curajul ca să mă înfățișez comitetului de conducere al kibbutz-ului și să solicit o zi liberă pe săptămână, pentru scris. A urmat o dezbatere, o dezbatere serioasă, cu argumente puternice de ambele părți. Unii au zis: „Uite, omul are o puternică înclinație artistică, scrie, publică, trebuie să-i acordăm niște timp pentru sine.” Alții au zis:

Cum să le cuie ști un fanatic

„Ba nu, nu-i așa de simplu. Într-o societate socialistă nimeni nu-și poate zice artist. Și nu comitetul are căderea să hotărască cine este cu adevărat artist și cine nu. Ce-ar fi dacă, până la urmă, toți s-ar trezi că sunt artiști?

Cine ar mai munci la câmp?” După o lungă deliberare, chestiunea a fost supusă la vot, și au hotărât să-mi acorde o zi scutită de muncă fizică, pentru scris - cu condiția să mă angajez să muncesc de două ori mai mult în restul zilelor. Apoi am publicat un roman, încă unul, am mai cerut o zi, până am ajuns să am trei zile pentru scris. Era o anexare pas cu pas, nu a teritoriului, ci a timpului. Sfârșitul amuzant al poveștii este că, atunci când romanele mele au devenit o sursă de venituri pentru comunitatea kibbutz-ului, trezorerul m-a abordat cu mare prudență, spunând: „Uite ce e, acum, când cărțile tale aduc o grămadă de bani, ce crezi, dacă ți-am da doi membri în vârstă ai kibbutz-ului, care nu mai pot

munci la câmp, care stau prost cu sănătatea, să-ți dea o mână de ajutor, crezi că ar putea crește un pic producția?" I-am zis: „Ascultă, asta e cu adevărat o muncă de interior, nu afară, în bătaia soarelui. Poți să pui la treabă trei vârstnici, iar pe mine mă trimiți să mulg vacile."

Încep să scriu în fiecare dimineață, înainte de ora 6. Câteodată șed în biroul meu câteva ore și produc o pagină, uneori doar două-trei fraze, uneori absolut nimic. Nu pot nici măcar să citesc ziarul în fiecare dimineață în drum spre serviciu, pentru că biroul e chiar sub dormitor, câteva trepte și am ajuns. Dar nu mai sunt furios pe mine când nu produc ceva. Au fost zile în care mă uram pentru că nu fac altceva decât să șed acolo, fără să produc nimic. Mai ales când locuiam încă în kibbutz, și ședeam toată dimineața, scriind vreo trei linii și ștergând vreo patru, așa că eram în deficit față de ziua dinainte. Și apoi mergeam la cantină și mi-era rușine să mănânc. Erau acolo oameni care araseră pogoane întregi, sau care mulseseră sute de vaci, sau care construiseră un perete, și își mâncau prânzul - iar eu scrisesem patru rânduri și ștersesem cinci, cum de nu-mi crăpa obrazul de rușine să mănânc? Dar, cu timpul, m-am obișnuit cu punctul de vedere al unui prăvăliaș: treaba mea este să merg acolo în fiecare dimineață, să deschid dugheana și să aștept cumpărătorii. Și să nu fac altceva. Dacă am

clienți, se cheamă că în ziua aceea am succes. Dacă nu, tot îmi fac datoria, prin faptul că șed acolo și aștept. Iar eu fac mai mult decât să aștept, pentru că și atunci când nu scriu în mintea mea se petrec lucruri, așa cum se petreceau pe când eram un țănc care dorea cu disperare înghețata și aștepta ca părinții să-și termine odată taifasul. Privesc, îmi închipui, îmi las fantezia să zboare. Mă pun în pielea altora. Nu v-am vorbit astăzi despre stil, tehnici, teme, parabole - experții se pricep mult mai bine la ele decât mine. Am vrut în schimb să vă împărtășesc câteva dintre bucuriile experienței de povestitor „din rărunchi”. De unde vine de fapt nevoia de a povesti, și cum rămâne vie, chiar și în cele mai grele momente, chiar și în clipele de suferință, nedreptate, tragedie, pierdere și înfrângere. Cât de veche este această nevoie de a povesti.

Cred că o are orice om, nu numai scriitorii - nevoia de a spune o poveste, de a-și închipui cum e altcineva, de a se pune în pielea altcuiva nu este, de fapt, doar o experiență etică, doar o mare lecție de smerenie, doar o bună călăuză în politică, ci, la urma urmei (să nu mă pârâți asistentei de la școala mea), este și o imensă plăcere.

Vă mulțumesc tuturor pentru răbdare și îngăduință.

Ordinul Linguriței - interviu cu Amos Oz

BvR: Eseurile care alcătuiesc această carte au fost prezentate sub formă de conferințe în 2002. De atunci s-au schimbat multe lucruri: moartea lui Arafat, un nou lider palestinian, Abu Mazen, și, cel mai recent, retragerea din Gaza făcută de Sharon. Credeți că lucrurile sunt pe drumul cel bun?

Oz: Cred că Israelul a făcut un pas pe drumul cel bun prin retragerea civililor și a armatei din Gaza. Eu aș fi procedat altfel. Aș fi făcut-o ca primul pas dintr-o reșezare completă a palestinienilor. Aș fi încercat să ajung la un acord general în privința tuturor aspectelor disputate, începând cu Gaza. Dar chiar și așa cum a făcut-o Sharon, este un pas pe drumul cel bun.

BvR: Prin urmare, este primul pas pentru rezolvarea a ceea ce ați numit, în esență, „un conflict legat de proprietatea funciară”?

Oz: E un pas, și trebuie să-l privim în context. Mai e cale lungă înainte și, cum zice proverbul arab, „Nu poți aplauda cu o singură mână”. Faceți-mi un hatâr, încercați, și o să vedeți că e imposibil. Ar trebui să vedem și un gest similar din partea palestinienilor, în privința strunirii fanaticilor lor, măcar un început de strunire a violenței.

BvR: În acest context, credeți că șansele de pace au crescut de când e la conducere Abu Mazen?

Oz: Abu Mazen aduce un nou limbaj, și acest nou limbaj este, într-adevăr, foarte important. Limbajul lui este mai puțin violent și conflictual decât al predecesorului. Este secular, pragmatic și orientat spre pace.

BvR: Credeți că va reuși în cele din urmă să impună această viziune, și palestinienii îl vor urma?

Oz: Aceasta este întrebarea de căpătâi, și tare aș mai vrea să-i cunosc răspunsul. Sunt la fel de nerăbdător ca dumneavoastră, și poate chiar mai nerăbdător, să aflu răspunsul la această întrebare: are el cu adevărat această putere, sau, cu alte cuvinte, care este opinia publică palestiniană? Conform anchetelor sociale din Palestina, în fiecare săptămână apare o majoritate de 60% în favoarea unui compromis pragmatic cu Israelul. Și veți găsi imaginea în oglindă a acestei reacții în partea israeliană. Și, de ambele părți, în fiecare săptămână, sondajele de opinie arată, de asemenea, că tot cam 60% sunt în favoarea unei soluții bistatale și a unui compromis pragmatic. Pentru mine, aceasta înseamnă un imens progres. Când mi-am început activitatea în mișcarea israeliană „Pace Acum”, propovăduind soluția bistatală, acum aproape patruzeci de ani - Cum zboară timpul! Era în toi războiul din Vietnam! -

suporterii soluției bistatale din Israel și din Palestina ar fi putut să-și țină adunarea națională într-o cabină de telefon public. Acesta este un mare pas înainte.

BvR: Deci, chiar vi se pare încurajator, doar văzând cifrele?

Oz: Da, dar chiar dacă ne simțim încurajați și-i încurajăm pe alții, să nu subestimăm niciodată forța fanaticilor și încăpățânarea lor de a sabota orice compromis pragmatic între Israel și Palestina. Și știu că fanaticii din ambele părți își servesc reciproc atuurile în jocul acesta.

BvR: Că veni vorba despre fanatici și marea lor capacitate de a sabota compromisul, ce părere aveți despre războiul actual din Irak și despre rolul lui în conflictul israelo-palestinian?

Oz: Dacă înțeleg bine, politica și filozofia actualului guvern american nu sunt deloc conservatoare. Oamenii aceștia mi se înfățișează ca reformatori ai lumii, nu conservatori. Vor să instaleze democrația în Irak și, poate, în întreaga lume, sub amenințarea puștii. Asta, zic eu, e lipsă de realism. Nu că aș respinge amenințarea cu pușca. Nu sunt adeptul lui „faceți dragoste, nu război”. N-am fost niciodată. Față de palestinieni, poziția mea a fost întotdeauna „faceți pace, nu dragoste”. La urma urmei, opusul războiului nu este dragostea: opusul lui este pacea. Însă pentru a instaura democrația trebuie să sprijini evoluția

societății civile. Fără o societate civilă nu poate fi democrație. Societatea civilă nu poate evolua sub amenințarea puștii și nu poate evolua peste noapte. Și nu poate evolua fără un fel de Plan Marshall. Deznădejdea este cel mai mare inamic al societății civile și, prin urmare, al democrației.

BvR: E interesant faptul că menționați Planul Marshall - îi vedeți pe americani jucând în Orientul Mijlociu un rol asemănător celui jucat cu succes în Europa după cel de-al Doilea Război Mondial?

Oz: Aș dori ca actualul guvern american, și poate chiar tot poporul american, să fi studiat mai atent propria istorie. Pentru mine, Planul Marshall nu este doar cea mai generoasă inițiativă și cea mai generoasă politică din istorie, ci și cea mai bună investiție care a fost făcută în toată istoria. Planul Marshall a dus la victoria din Războiul Rece. Nu puștile cu laser și războaiele stelelor, ci Planul Marshall. După părerea mea, comunismul a fost învins de Planul Marshall, chiar dacă a mai fost nevoie să treacă treizeci sau patruzeci de ani până la răsturnarea lui. Harry Truman, nu Ronald Reagan, a fost cel care a câștigat războiul, prin Planul Marshall. Dar care a fost esența Planului Marshall? El a însemnat ajutorul Americii la reconstrucția societății civile - o societate distrusă - prin prevenirea sărăciei și deznădejdii. Cred că un proiect similar trebuie să

fie implementat în zilele noastre în cele mai sărace părți ale lumii. Nu doar de către America: Europa trebuie să participe și ea. Japonia, care a beneficiat mai înainte de o formă echivalentă a Planului Marshall, ar trebui să fie unul dintre sponsori. În proporție redusă, chiar și Israelul ar trebui să participe, simbolic.

BvR: Pornind de la ceea ce ați spus acum despre Planul Marshall și dat fiind că aceste conferințe au fost prezentate inițial în fața publicului european, aveți ceva anume de comunicat publicului american?

Oz: Păi, tocmai v-am încredințat modestul meu mesaj. Recitiți propria istorie și gândiți-vă iar la Planul Marshall. Războiul din Irak, războiul cu terorismul, războiul din Afganistan or să coste America aproape la fel de mult ca Planul Marshall. Acuma, nu sugerez ca americanii să se apuce de completat cecuri. În Orientul Mijlociu, cecurile primite ar încuraja corupția și ar ajunge rapid în vreun cont dintr-o bancă elvețiană. Ce trebuie este munca direct pe teren: de exemplu, construirea de case pentru sutele de mii de refugiați palestinieni care își duc viața în lagăre de aproape șazeci de ani. Și nu mă ocup acum de problema mai puțin urgentă a celor care se fac vinovați de suferințele refugiaților palestinieni. În esență, vina se împarte între Israel și lumea arabă. Dar este un lux discuția despre cum se

împarte vina. Ajutarea refugiaților este urgentă, mult mai urgentă decât chestiunea locurilor sfinte. Refugiații au nevoie de 100 000 de case și, probabil, de 200 000 de locuri de muncă. Aceste case trebuie să fie în viitoarea Palestina, în Cisiordania și Gaza, nu în Israel; altfel, vor fi două state palestiniene și nici unul pentru israelieni. Acest proiect nu înseamnă să reconstruiești în întregime Lumea a Treia; nu este toată Africa. Este aproximativ echivalentul efortului pe care l-ar face Statele Unite pentru a investi în Louisiana. Aceasta, zic eu, este o problemă arzătoare. Prin urmare, iată mesajul meu, și se adresează în aceeași măsură americanilor și europenilor: când faceți semn dojenitor cu degetul, indiferent dacă o faceți către Israel (Să vă fie rușine! Cum puteți asupra palestinienii în halul ăsta?) sau către palestinieni și ceilalți arabi (Nu vă e rușine, teroriști afurisiți?), stilul acesta de directoare de școală victoriană nu ține. Ceea ce ne trebuie, ambelor părți, este ajutorul concret. Să vă dau un exemplu simplu: toate acele baraje rutiere israeliene din teritoriul ocupat, iritante și despotice. O mare parte din această problemă ar fi fost rezolvată dacă țările bogate și-ar fi adus contribuția la un fond comun pentru construirea unui tunel - treizeci de mile, mai puțin de treizeci de mile - între Gaza și Cisiordania. Nu ar mai exista baraje rutiere, iar problema coeziunii

teritoriale a Palestinei ar putea fi rezolvată printr-o autostradă cu patru benzi și o cale ferată între Gaza și Cisiordania, pe sub teritoriul israelian. Nici măcar nu vorbim aici de miliarde; vorbim despre sume de bani rezonabile. Aceasta ar fi ajutat la rezolvarea problemei. Dojana e pierdere de timp și creează resentimente atât printre israelieni, cât și printre palestinieni.

BvR: Ca unul dintre cei mai cunoscuți scriitori israelieni și cei mai realiști intelectuali, și ca persoană care a fost implicată în două dintre războaiele purtate de țara sa, dar a jucat un rol și în mișcarea israeliană „Pace Acum”, cum vedeți rolul dumneavoastră?

Oz: Mă consider un modest doctor de țară. Știți, aceasta este o tradiție foarte diferită. Atât în tradiția europeană, cât și în cea americană, când vedeți o nedreptate, organizați o manifestație furibundă împotriva băieților răi, semnați o petiție înflăcărată în care vă arătați simpatia față de băieții buni și apoi mergeți la culcare mulțumiți. Eu aparțin unei tradiții foarte diferite.

Când văd oameni sângerând, prăvăliți în drum, ultimul lucru de care îmi pasă în acea clipă este cine a provocat accidentul. Mă întreb ce pot face concret, ca individ. Dacă am ceva pregătire medicală, mă ocup de răni. Dacă nu, aduc apă, dau telefon; încerc să înțeleg. Asta facem noi, cei din Mișcarea

Israeliană pentru Pace, de treizeci și cinci de ani încoace, și asta fac colegii noștri din Mișcarea Palestiniană pentru Pace. În loc să ne mulțumim să semnăm petiții (dar semnăm și petiții), în loc să ne mulțumim să organizăm manifestații (dar organizăm și manifestații, din când în când), ceea ce încercăm să facem în primul rând este crearea contactului direct între oameni. Încercăm să stăm împreună și să discutăm și să facem propuneri concrete pentru orice problemă aflată în dispută. Conducătorii nu sunt încă gata să accepte propunerile înaintate de mișcările pentru pace din Israel și

Palestina, dar noi am pregătit o procedură eficientă pentru toate aceste probleme - refugiații, coloniile, locurile sfinte, granițele, securitatea, economia, încercăm să le explicăm oamenilor și să-i facem să înghită acest medicament amar care le stă în gât; nu e un leac plăcut.

BvR: în carte vă descrieți ca „un mic fanatic intoxicat de propagandă”, care a crescut în Ierusalim. Credeți că acest climat cu tendințe de polarizare pe care îl descrieți, în care ați trăit în tinerețe, s-a schimbat de ambele părți?

Oz: Există mecanisme diferite care funcționează simultan. Pe de o parte, acum ambele părți sunt mai pragmatice, nu ca rezultat al eforturilor noastre, ci al palmei zdravene primite de la realitate. Ambele părți au învățat o lecție amară

din încăierare. Ambele sunt rănite, și tot sângerează de zeci de ani. În același timp, fanaticii sunt neobosiți, și fanatismul este în creștere nu numai în Orientul Mijlociu, ci în întreaga lume. S-a amplificat fanatismul islamic, s-a amplificat fanatismul evreiesc și, fără îndoială, s-a amplificat fanatismul creștin, sau fundamentalismul. Eu nu văd nici o diferență între cei care aruncă în aer clinicile din America în care se practică avortul și cei care au lovit turnurile World Trade Center, în afară de proporțiile acțiunilor. Principiul este același. Așadar, trebuie să rămânem vigilenți, pentru că fanatismul se întărește, chiar dacă mulți oameni doresc compromisul pragmatic.

Fanaticii sunt din ce în ce mai entuziaști și mai dornici de a sabota compromisul.

BvR: Ați spus că esența conflictului nu ține de civilizație, religie sau cultură; după părerea dumneavoastră, este o străveche luptă între fanatism și toleranță, și o omniprezentă componentă a naturii omenești - o genă malignă, dacă vreți. Credeți că există și un aspect aparte al conflictului?

Oz: Cred că am spus-o în eseul despre fanatici: este un conflict între două foste victime ale aceluiași tiran. Asta nu ușurează lucrurile, ci le îngreunează. După cum știm, poate, din experiența personală, din experiența familială - unele dintre cele mai acute conflicte apar tocmai

între două victime ale aceluiași tiran, doi copii ai unui părinte violent. Se uită unul la celălalt și îl văd pe părintele violent. Chiar așa stau lucrurile între israelieni și palestinieni, între israelieni și ceilalți arabi.

Să nu uităm că atât evreii, cât și arabii au suferit înfrângeri, umilințe, discriminări, mari persecuții și asuprire din partea civilizației europene. Să nu uităm asta niciodată. Chiar dacă americanilor li se pare că nu au nimic de-a face cu aceste relații complicate dintre Europa și Orientul Mijlociu, trebuie să fie conștienți de faptele istorice.

BvR: Care credeți că este rolul jucat de istoria evreilor, având în vedere faptul că a fost descrisă adesea ca o istorie a suferinței și a persecuției?

Oz: Pentru mine este mai puțin important faptul că evreii au fost victime - ei nu sunt singurul popor din istorie persecutat, după cum știți. Conflictul este între două victime. Ambele părți și-au însușit imaginea despre sine ca victimă, ceea ce implică adesea un anumit grad de mulțumire de sine, nevroză și nesiguranță. Acestea apar și la evrei, și la arabi. În această privință, evreii și arabii se aseamănă în mod tragic - nesiguranță, mulțumire de sine, senzația de persecuție veșnică.

Știți, chiar și atunci când problema dintre Israel și Palestina va fi rezolvată, când Israelul și Palestina vor fi de acord să-și trimită reciproc

ambasadori, stabilind relații diplomatice, chiar și atunci când acest conflict va aparține trecutului, va rămâne neînțelegerea acută în privința celui care a fost victimă și a celui care a fost călău.

Și nici unul dintre parteneri nu va renunța la statutul de victimă. Aceasta face parte din comedia umană, și o putem accepta. La urma urmei, nu e nevoie să fim de acord în privința trecutului; trebuie să fim de acord doar în privința prezentului și a viitorului.

BvR: Unele dintre remediile pe care le prescrieți în carte sunt un solid simț al umorului, lecturi din Shakespeare și Kafka, punerea în locul altuia. Nu mă pot abține să mă întreb dacă unii nu vor considera aceasta un mod de a privi lumea total nerealist și de un idealism iremediabil.

Oz: Doctorul de țară care sunt prescrie intrarea în pielea celuilalt și simțul umorului. Nu ca înlocuitori ai compromisului realist, ci ca o pregătire necesară. Avem nevoie de compromis; avem nevoie de un contract; avem nevoie de o soluție în domeniul imobiliar; trebuie să împărțim casa în apartamente, într-un duplex. Bunele intenții și simțul umorului nu înlocuiesc toate acestea, dar creează atmosfera potrivită. Eu cred, de fapt, că este vorba despre mai mult decât conflictul din

Orientul Mijlociu. A te pune în locul celuilalt, din punctul meu de vedere, nu ține doar de

estetică. Este în același timp o obligație etică. Într-o familie - nu doar între națiuni sau între comunități -, a te pune în locul celuilalt este o obligație morală. Vreau să vă spun un secret (să nu mă citați): cred că a te pune în locul celuilalt este și o mare plăcere. Un răsfăț tainic și o mare plăcere. Cred că faptul că ne punem în locul altuia ne face nu numai vecini mai buni sau soți mai buni; ne face chiar și amanți mai buni.

BvR: Și, în multe feluri, a te pune în locul altuia este, desigur, însăși esența literaturii.

Oz: Tocmai aceasta este legătura între activitatea mea literară și cea politică. Nu m-am sinchisit niciodată care sunt ăia buni și care sunt ăia răi. Știu că unele conflicte sunt între bine și rău, dar ele mă interesează mai puțin în literatură și în viață. Pe mine mă fascinează întotdeauna, doctor de țară fiind, conflictul dintre dreptate și dreptate, conflictele complicate, nu cele simple. În secolul XX, multe dintre conflicte au fost foarte simple. Fascismul, nazismul - și antinazismul: orice om cumsecade știa de partea cui este, chiar dacă îl sculai din somn ca să-l întrebi. Colonialismul, decolonizarea, apartheid-ul, războiul din Vietnam: dacă erai om cumsecade, știai pe ce poziție te afli. Conflictul din Orientul

Mijlociu nu este de acest soi. Este încleștarea dureroasă și tragică dintre dreptate și dreptate, și uneori dintre greșeală și greșeală - foarte des

dintre greșeală și greșeală. Însă tocmai de aceea mă fascinează acest conflict, și fascinația se reflectă și în activitatea mea literară. Nu scriu niciodată despre băieții buni și băieții răi; scriu despre încheștări din familie, dintre oameni care au amândoi dreptate, sau amândoi au dreptate parțial.

BvR: Vă pun o ultimă întrebare, foarte amplă, generală: e vreo nădejde ca fanaticii să se lecuiască vreodată?

Oz: Am spus cândva că acesta este un coșmar din care nu ne putem trezi.

Nu e un lucru care să dispară de pe fața pământului, dar îl putem ține în frâu. Nu-l putem lecu deplin, dar îl putem struni. Și când vorbesc despre umor ca leac pentru fanaticism, trebuie să luați vorbele mele cu un strop de detașare. Propun ca toată lumea să le ia cu un strop de detașare: dacă nu aveți așa ceva, înseamnă că nu aveți umor. Da, cred că umorul este un mare vindecător, dar cum le inoculezi oamenilor umorul, cum îi faci capabili să râdă de ei înșiși - cu alte cuvinte, cum îi faci să se vadă așa cum îi văd ceilalți -, ei bine, pe termen foarte lung, cititul romanelor este de mare ajutor, dar nu un leac miraculos. Nu există formule magice cu toptanul pentru nimic. Nu sunt radical, cu toate că în unele cercuri din țara mea am reputația de a fi un radical înverșunat. N-am fost niciodată așa ceva.

Sunt evoluționist. Viața mea, particulară și publică, m-a învățat să am mare răbdare cu leacurile. Ai de-a face cu o boală și cu un pacient cu multe rubedenii. Și uneori pacientul e prost sau refuză să-ți urmeze prescripțiile. Ca doctor de țară ce mă aflu, zic mereu „încearcă, mai încearcă o dată”.

Haideți să încheiem cu povestea mea despre Ordinul Linguriței. Cred că, atunci când asistați la o catastrofă - o explozie, să zicem -, există doar trei opțiuni principale. Prima: să o luați la goană cât vă țin picioarele, iar cei care nu pot fugi n-au decât să ardă. A doua:

să-i trimiteți o scrisoare foarte indignată editorului ziarului dumneavoastră, cerând ca vina să fie dată în șuturi afară din serviciu. Sau să organizați o manifestație. A treia: să aduceți o găleată cu apă și să o aruncați peste foc, și dacă nu aveți găleată să aduceți un pahar, și dacă nu aveți pahar să aduceți o linguriță - tot omul are o linguriță. Da, știu că o linguriță e mică, iar focul e imens, dar suntem milioane de oameni, și fiecare are o linguriță. Ei bine, aș vrea să fondez Ordinul Linguriței. Mi-ar plăcea ca aceia care îmi împărtășesc atitudinea - nu fuga, nu scrisoarea, ci lingurița - să poarte întotdeauna la reverul hainei o linguriță, ca să știm că suntem în aceeași mișcare, în aceeași frăție, în același ordin, Ordinul Linguriței. Aceasta este filozofia mea, într-

Cum să lecuiești un fanatic

un cuvânt - sau într-o linguriță, cu voia
dumneavoastră.